

پژوهش‌نامه کاشان، شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
پاییز و زمستان ۱۳۹۴، ص ۹۵-۵۸

تحلیل کاربری زمین شهری در فرامحله محتشم

رسول حیدری سورشجانی*

اکرم محمدی**

چکیده:

محلّه‌های شهری، کوچک‌ترین واحد کالبدی، اجتماعی، فرهنگی و قومی در نظام شهرسازی سنتی ایرانی-اسلامی به شمار می‌روند. محلات شهرهای اسلامی، روزگاری محل تبلور پویایی اجتماعی و اقتصادی در حیات شهری بوده‌اند و اکنون به سبب عدم معاصر سازی کالبد و فعالیت‌های موجود، با آسیب‌های متعددی روبه‌رو شده‌اند. محلّه محتشم یکی از هفت محلّه تاریخی کاشان است که در این تحقیق، به بررسی و معرفی آن و ویژگی‌های کاربری زمین شهری در زیرمحلات پاک، پامنار، پشت عمارت، چهل دختران، درب یلان، سرپله، سرسنگ، سی‌قن (سی‌قند)، کلهر، محتشم و میرنشانه پرداخته می‌شود. از یافته‌های پژوهش حاضر، شناسایی و مقایسه انواع کاربری اراضی زیرمحلات محتشم، کیفیت ابنیه در این زیرمحلات و همچنین شناسایی مراکز زیرمحلات این محلّه، بناهای شاخص، وجه تسمیه و نوع عملکرد فعلی

* استادیار گروه جغرافیا و اکوتوریسم دانشکده منابع طبیعی و علوم زمین دانشگاه کاشان/

rasol_heidary@yahoo.com

** دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری گرایش نوسازی و بهسازی دانشگاه کاشان/

mohammadi.am14@gmail.com

پژوهش‌نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
پاییز و زمستان ۱۳۹۴

۵۸

•
•
•
•
•
•
•

این مراکز است. این محله قبل از خیابان‌کشی‌های جدید که برای ورود خودرو، بافت آن مورد جراحی قرار داده شد، دارای نظام منسجم کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی خاص خود بوده است. کاربری‌های مذهبی از جمله مسجد و امامزاده و آب‌انبار در اکثر زیرمحللات وجود دارد و مرکز محللات را تشکیل داده‌اند. با بررسی وضعیت کاربری زمین شهری، زیرمحللات محتشم، پامنار و میرنشانه، بیشترین درصد مخروطه را در بین زیرمحللات دارند.

کلیدواژه‌ها: محله، کاربری زمین، فرامحله، محتشم، کاشان.

۱. مقدمه

۱-۱. بیان مسئله

محله‌های شهری از دیرباز به عنوان عرصه‌های کالبدی و اجتماعی در شهرهای ایران مطرح بوده است و به عنوان اجزای عملکردی و جغرافیایی شهرها به شمار می‌آیند که نقش اساسی در حیات اجتماعی شهرها داشته‌اند (رهنمایی و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۰). محله به عنوان یک واحد اصلی روابط اجتماعی در شهرهای اسلامی بوده و از اجزای اصلی و فرعی تشکیل می‌شده و عوامل فضایی، فرهنگی و اقتصادی در آن دخالت داشته است (لطیفی و صفری چابک، ۱۳۹۳: ۴). هر یک از محله‌ها تمامی تأسیسات و تجهیزات اولیه مورد نیاز ساکنان خود اعم از بازارچه، آب‌انبار، مسجد، گرمابه و... را دربرداشت. شبکه راه‌های ارتباطی محله نیز از سلسله‌مراتبی برخوردار بود و ارتباط فضاهای مختلف محله را با هم برقرار می‌کرد. ساختار محله‌های شهری از اوایل قرن بیستم دگرگون شد و به خصوص در چند دهه گذشته به شدت تغییر یافته است. در مقطع یادشده، علاوه بر دگرگونی بسیاری که در مناسبات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی در جهان و به تبع آن در ایران به وقوع پیوست، گسترش شتابان شهرنشینی همراه با رواج مدرنیسم نیز به نوبه خود، اثر عمده‌ای در تغییر و تحول ساختار و عملکرد محله‌های شهری بر جای گذاشت. نظام سنتی محله‌ای از هم پاشید بدون آنکه نظام جدید به صورت کامل جایگزین آن شود (رهنمایی و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۱). بالطبع محللات قدیمی شهرهای تاریخی با آسیب‌های متعددی روبه‌رو شدند. در سال‌های اخیر، در جست‌وجو برای یافتن سازوکارها و شیوه‌های حل مسائل محله‌ها، مباحث متعددی در ادبیات علوم مربوط به شهر مطرح شده‌اند که لزوم توجه و شناخت عناصر

و ویژگی‌های محلات قدیمی ایرانی-اسلامی و احیای این محلات در شهرهای تاریخی را متذکر می‌شود. بافت قدیم شهر کاشان با الگوی ایرانی-اسلامی، از هفت محله تشکیل شده که از جمله آن‌ها فرامحله^۱ محتشم است که از لحاظ ویژگی‌های کالبدی معماری بناها، گذرها، آب‌انبارها و وجود مراکز محلات فعال، دارای ارزش بسیاری است. این بافت با ارزش از سال‌های نخستین قرن حاضر، مداخلات وسیع و بعضاً ویرانگری را تجربه نموده که در کنار تغییر مناسبات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی پنجاه سال اخیر و عدم معاصرسازی بافت قدیم با توجه به ارزش‌های ذاتی و نیازهای زندگی امروزی، موجبات فرسودگی کالبدی و عملکردی آن را فراهم کرده است که لزوم توجه به شناخت این محله را موجب می‌شود. این پژوهش در نظر دارد به تحلیل کاربری اراضی، کیفیت ابنیه و ویژگی‌های مرکز زیرمحلات فرامحله محتشم کاشان، به منظور دستیابی به راهکارهایی برای بهبود و بازنده‌سازی این محله بپردازد. بافت با ارزش تاریخی فرهنگی کاشان، بافت ناشناخته‌ای نیست. وجود موارث فرهنگی و آثار باستانی بسیار پرشمار در این محدوده، گذرها و معابر واجد ارزش معماری و فرهنگی، مراکز محلات و محله‌های شهری فعال، بر ارزش‌های بافت افزوده است. به همین دلیل، شناسایی و تلاش در جهت احیا و بازنده‌سازی این بافت دارای اهمیت است؛ بنابراین ضرورت دارد با مطالعه کاربری زمین در محدوده بافت قدیم شهر کاشان از جمله فرامحله محتشم، شناخت کیفیت ابنیه این فرامحله و شناسایی مراکز زیرمحلات و عملکرد فعلی آن‌ها به ساماندهی بهتر شیوه استفاده از زمین‌های بافت و ایجاد تعادل در تخصیص کاربری‌ها در سطح محله و بازنده‌سازی مراکز محلات و بهسازی و نوسازی محله پرداخته شود.

۲-۱. اهداف تحقیق

الف. شناسایی مرکز زیرمحلات، محله محتشم به عنوان یکی از ویژگی‌های اصلی شهرهای ایرانی-اسلامی؛

ب. بررسی وضع موجود کاربری اراضی زیرمحلات محله محتشم و شناسایی ویژگی‌های کاربری در زیرمحلات.

۳-۱. روش تحقیق

روش تحقیق به صورت توصیفی تحلیلی و از نوع کاربردی است که با استفاده از روش

پژوهش‌نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

اسنادی، کتابخانه‌ای و پیمایشی، از قبیل مصاحبه و مشاهده، به گردآوری اطلاعات پرداخته شده است. ابتدا اطلاعات اولیه شامل وجه تسمیه محلات، محدوده محلات و تطبیق محدوده عرفی محلات با محدوده محلات معرفی شده توسط شهرداری از طریق مصاحبه و مشاهده به دست آمد. سپس کاربری‌های اراضی هر محله با استفاده از نرم‌افزار GIS محاسبه شد. در پایان با بررسی کاربری‌های مورد نیاز، کمبودها و ویژگی کاربری‌های هر محله مورد بررسی قرار گرفت.

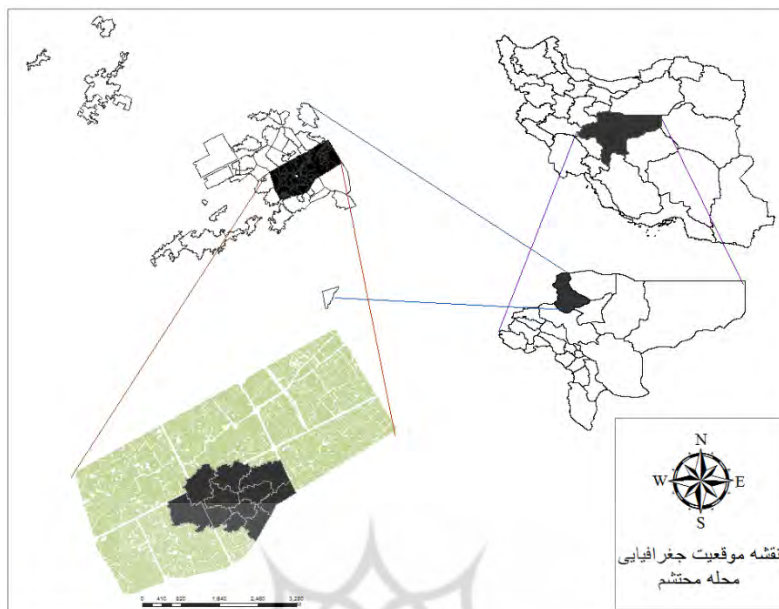
۴-۱. پیشینه تحقیق

حاتمی و همکاران در سال ۱۳۹۳، در پژوهشی با عنوان *تحلیل و ارزیابی وضعیت کاربری اراضی شهری در محله پنجاه شهر زاهدان*، ضمن بررسی اجمالی کاربری اراضی شهری در شهر زاهدان، به طور مشخص، به تحلیل و بررسی وضعیت کاربری‌ها در محله پنجاه شهر زاهدان پرداخته و به کمبودها و علت این کمبودها دست پیدا کرده‌اند. غلامی و همکاران در سال ۱۳۹۲، در پژوهشی با عنوان *طراحی فضایی محلات شهری با تأکید بر اصول دین اسلام در شهرهای ایرانی اسلامی*، با استفاده از روش تحلیل متن و محتوا در جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها گام برداشته‌اند. از نتایج به دست آمده این پژوهش می‌توان به امتزاج داده‌های موجود در مکتب اصفهان و تحقیقات انجام شده و مطابقت آن‌ها با اصول مبین اسلام اشاره کرد که می‌توان در طراحی محلات شهری مورد استفاده قرار داد. کیانیان و امجدیان در سال ۱۳۹۱، در پژوهشی با عنوان *بازشناسی هویت در محله‌های سنتی شهر ایرانی با بهره‌گیری از نقش جداره شهری*، با استفاده از روش تحقیق کیفی و توصیفی تحلیلی و با مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی، به بررسی و واکاوی مفهومی هویت محله‌های مسکونی بافت شهر ایرانی با بهره‌گیری از نقش جداره شهری پرداخته و راهکارهایی برای القای این هویت در فضاهای شهری به عنوان فضای زندگی جمعی انسان در تحقیقات آنی ارائه داده‌اند. باستانی راد در سال ۱۳۹۱، در پژوهشی با عنوان *کوی در شهرهای ایرانی سده‌های نخستین اسلامی*، ویژگی‌های محله در شهرهای ایران سده‌های نخستین اسلامی براساس تاریخ‌نوشته‌های محلی و جغرافیایی و با تأکید بر عناصر هویت‌بخش، ترکیب اجتماعی و مذهبی و فضاهای عمومی مانند مسجد، بازار و میدان بررسی کرده است. پورموسوی و امینی در سال ۱۳۸۹، در پژوهش خود، به بررسی تخصیص بهینه کاربری اراضی شهری با استفاده از

GIS و به تحلیل کاربری فضای سبز عمومی در سطح محله براساس سلسله مراتب کارکردی این نوع کاربری پرداخته‌اند. زنگی‌آبادی و وفایی در سال ۱۳۸۹، در پژوهشی به تحلیل کاربری اراضی بافت قدیم شهر کاشان، با هدف مطالعه وضعیت موجود کاربری‌های زمین در محدوده بافت تاریخی و بررسی وسعت، سرانه، تراکم، پراکندگی هر یک از کاربری‌های بافت و شناسایی کمبودها و ایجاد تعادل در تشخیص کاربری‌ها با توجه به اهمیت و کارایی آن‌ها در محدوده این بافت پرداخته‌اند. از نتایج این پژوهش می‌توان اشاره کرد که برخی کاربری‌ها، مانند کاربری اداری، تجاری (بازار) در داخل بافت دارای عملکرد فراشهری هستند، به طوری که نسبت به سایر کاربری‌ها جذب و تولید سفر بیشتری دارند. ضمن اینکه یک سری کاربری‌ها در داخل بافت وجود دارند که تأثیر مثبت بر سایر قطعات مجاور می‌گذارند.

۵-۱. محدوده مورد مطالعه

محدوده بافت تاریخی شهر کاشان به شش محله قدیمی شامل محلات پشت مشهد بالا، بازار، طاهر و منصور، سلطان میراحمد و درب اصفهان، محتشم و پشت مشهد پایین تقسیم شده است. محدوده محلات قدیمی که بخش اعظم محدوده بافت فرسوده شهر کاشان را نیز شامل می‌شود، دارای مساحت ۶۶,۹ هکتار است که از شمال به خیابان‌های طالقانی و کاشانی، از جنوب به خیابان‌های یثربی و غیاث‌الدین جمشید، از غرب به خیابان ملاحسن و از شرق به خیابان ملامحسن محدود شده است. این محلات، تمامی شهر دوران قاجار و بخش عمده توسعه شهر را تا سال ۱۳۰۰ در بر گرفته است. محله محتشم در حدفاصل خیابان ملاحیب‌الله شریف در غرب، خیابان محتشم کاشانی در شمال، خیابان اباذر در شرق و خیابان غیاث‌الدین جمشید در جنوب قرار گرفته است (شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری ایران و همکاران، ۱۳۸۹: ۴) (نک: شکل ۱).

شکل (۱): موقعیت جغرافیایی محلهٔ محتشم (ترسیم: نگارندگان)

۲. مفاهیم، تعاریف و اصطلاحات پژوهش

۲-۱. محله

محله از خانه‌های مجاور که در یک فضای جغرافیایی خاص تشکیل شده، به وجود آمده و خانواده‌ها نسبت به محلهٔ مسکونی، همان احساس خانهٔ مسکونی را دارند و با ورود به آن، خود را در یک محیط آشنا و خودی مثل خانه می‌بینند (شکویی، ۱۳۶۵: ۴۸). محله یا برزن به قسمتی از یک شهر یا روستا گفته می‌شود که نام، محدوده و مشخصات خود را داشته باشد. در محاورهٔ فارسی، محله یک واحد اجتماعی و محل سکونت اقشاری از جامعه است که به‌ویژه از نظر اجتماعی، وجه مشترک دارند. به لحاظ معنایی محله جای حلول، فرود، جا و مکان است (رضایی و ناجی، ۱۳۹۳: ۷۵). محله در تقسیمات کشوری، مجموعه ساختمان‌های خدماتی و مسکونی تعریف شده است که ساکنان آن از لحاظ اجتماعی خود را اهل آن می‌دانند (خاکسار و همکاران، ۱۳۸۵: ۵۲). به طور خلاصه، محله مکانی است که مردم در آن احساس راحتی می‌کنند و جامعه محلی یا اجتماع به گروهی از مردم اطلاق می‌شود که در مکان معینی ساکن‌اند و میان آن‌ها روابط مستقیم براساس تعلقات سرنوشت و هویت مشترک وجود دارد

(حسینی و سلیمانی، ۱۳۸۵: ۲۸).

۲-۲. محله سنتی در شهر ایرانی

محله‌های شهری در ایران، پیشینه‌ای به قدمت تقریبی شهرنشینی دارند، اما به علت در دست نبودن اسناد و منابع کافی، شناخت کامل ابعاد مختلف زندگی اجتماعی از جمله محله‌های شهری دوره باستان امکان‌پذیر نیست. برخی معتقدند شیوه زیست شهری در ایران، مبتنی بر هویت محله‌ای بوده است. برخلاف شهرهای اروپایی که ساکنان شهر احساس نزدیکی و تعلق به جامعه شهری فراتر از مرزهای محله‌ای داشتند، در شهرهای شرقی و ایرانی، محله‌های شهری متعدد، عامل همبستگی اجتماعی میان افراد بودند (کوثری، ۱۳۸۶: ۲۷).

۳-۲. محله‌های ایرانی-اسلامی

شهر اسلامی از نظر کالبدی، شامل مجموعه‌ای از خانه‌هاست که نمای بیرونی آن‌ها، شکل و فضای داخلی یا اهمیت آن‌ها را نشان نمی‌دهد. خیابان‌های تنگ و باریک که تا جلوی ورودی خانه‌ها ادامه می‌یابد، ولی هیچ تصویری از ماهیت یا ابعاد محله به دست نمی‌دهد (لطیفی و صفری چابک، ۱۳۹۳: ۵). در شهرهای سنتی ایران، نواحی مسکونی به محلات مختلف و مجزا تقسیم می‌شدند. افراد با علائق مشابه یا سوابق یکسان، در محلات خود برای راحتی و حمایت و امنیت بیشتر، گروهی زندگی می‌کردند. در شهرهای سنتی، امکان اینکه افراد فقیر از غنی جدا شوند، بسیار کم بود و اکثر مردم با طبقات اجتماعی متفاوت در کنار هم سکنی گزیده بودند. اگرچه دلایل تشکیل شدن محلات، اغلب پیش‌زمینه‌های قومی و خواستگاهی بود، این سیستم تشکیل شدن محلات به تشکیل شهر کمک می‌کرد. بیشترین فضا در محله، در طول کوچه‌های باریک به سکونتگاه‌های خصوصی اختصاص می‌یافت. کانون محله یک میدان مرکزی بود که اغلب در محل تقاطع دو یا چند راه اصلی قرار گرفته بودند. هر مرکز محله معمولاً یک مسجد و یک حمام برای رفع نیازهای اهالی داشت (خیرآبادی، ۱۳۷۶: ۱۰۶).

۴-۲. ویژگی محله‌های ایرانی-اسلامی

در گذشته، چندین خصوصیت برای محله به‌خصوص در شهر اسلامی می‌توان قائل شد که عبارت‌اند از:

۴-۲-۱. مبنای شکل‌گیری محله عموماً براساس تقسیم‌بندی نژادی، قومی،

پژوهش‌نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

خویشاوندی و دینی بود و در بسیاری موارد همین امر برای نام‌گذاری بر محله مورد استفاده قرار می‌گرفت.

۲-۴-۲. هر محله دارای گروهی از فضاها بود که نوعی استقلال نسبت به محله‌های دیگر می‌داد و عمدتاً شامل فضاهای اصلی شهر بود.

۳-۴-۲. محله در سایت خود تأثیرپذیری از عوامل اقلیمی، اقتصادی و سیاسی را نشان می‌داد.

۴-۴-۲. محله‌های عموماً دارای ساختار سیاسی مدیریتی بودند که در یک مجموعه ساختاری بزرگ‌تر قرار می‌گرفت.

۵-۴-۲. محله‌ها از لحاظ حجم و عناصر تشکیل‌دهنده خود بسیار متفاوت بودند.

۶-۴-۲. محله‌ها تأمین‌کننده نیازهای خدماتی و اجتماعی خود به صورت مستقل بوده‌اند.

۷-۴-۲. برگزاری آیین‌های اجتماعی و مذهبی در مراکز عمومی محلات، باعث برقراری نوعی پیوند نزدیک میان اهالی محل و علاقه خاص نسبت به محله‌شان می‌شد. مرکز محله مظهر ظهور بیشترین تماس‌ها و تجمع افراد هر محله محسوب می‌شد (همان: ۱۰۶). تقسیمات کالبدی و ایجاد سلسله‌مراتب فضایی شهر در جهت اهداف و مقاصدی از جمله اهداف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و جزو آن صورت می‌گیرد که در ذیل بر نمونه‌هایی از آن‌ها اشاره می‌شود:

الف. گاهی برای سهولت اداره شهرها آن‌ها را به محلاتی تقسیم کرده‌اند.

ب. در بعضی مواقع برای جدا کردن گروه‌های مختلف دینی و مذهبی از یکدیگر این امر صورت گرفته است؛ مثل محله یهودی‌ها و زرتشتی.

ج. در بسیاری از شهرها جدایی طبقاتی، جدایی محله را دربرداشته است؛ نظیر محله اغنیا و فقرا.

د. گاهی مسائل نظامی سیاسی به علت تقسیم‌بندی شهر مثل ارگ و محله حاکم‌نشین که خود محله‌ای را تشکیل می‌داده، بوده است.

ه. جدایی شغلی نظیر محله مسگرها.

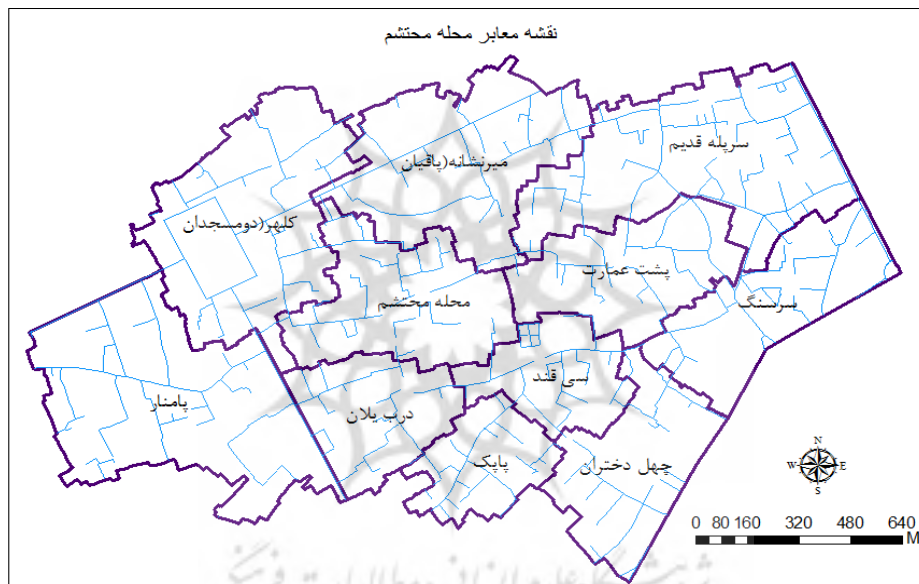
و. گاهی عوامل طبیعی مانند وجود رودخانه و تپه باعث جدایی محلات یک شهر از

محله دیگر شده است (پاپلی یزدی، ۱۳۶۶: ۳۷-۹۸).

۳. بحث

محلۀ محتشم یکی از هفت محلۀ بافت قدیم کاشان است که دارای یازده زیرمحلۀ است. این محلۀ نام خود را از محتشم کاشانی، مرثیه‌سرای بزرگ ایران اقتباس کرده که آرامگاه وی در یکی از زیرمحلات در کنار مسجد و حسینیه‌ای با همین نام قرار گرفته است. این محلۀ دارای ۷۳۸۶۳۵٫۸۵ مترمربع مساحت در جنوب بافت تاریخی شهر کاشان قرار دارد. یازده زیرمحلۀ این فرامحلۀ عبارت‌اند از: پاپک، پامنار، پشت عمارت، چهل دختران، درب یلان، سرپله، سی‌قند، کلهر، محتشم و میرنشانه (نک: شکل ۲).

شکل (۲): نقشه موقعیت و معابر فرامحلۀ محتشم (ترسیم: نگارندگان)

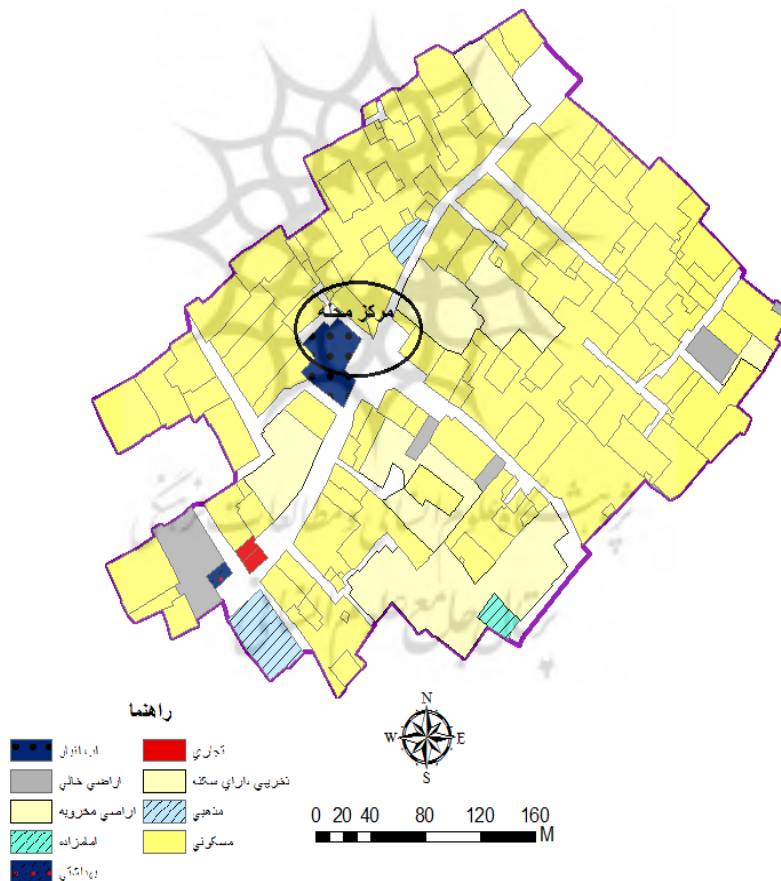
۱-۳. محلۀ پاپک

واژه (پک) در گویش قدیم کاشان، پله معنا داشته است (عاطفی، ۱۳۸۷: ۲۱). پاپک محلۀ ای در خیابان دروازه اصفهان که از سطح خیابان بالاتر است و در گذشته، با بالا آمدن از چندین پله به این محل وارد می‌شده‌اند (که اکنون پله‌های آن تخریب و به صورت سرایشی درآمده است). محلۀ پاپک (پای‌پک) چنان‌که در مشابهت محلۀ پامنار-پاچیان-پاچنار و پاسنگان (کاروان‌سرای در راه قم کاشان) آمده است. این محلۀ به سبب داشتن این پله‌ها که ورودی آن بوده، به این نام شهره شده است (همان: ۱۹). آب‌انبار

پژوهش‌نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

این محله به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. زیرمحله پاپک در جنوب محله محتشم واقع شده است که ۳۲۵۵۴,۲۳ مترمربع مساحت دارد که ۴,۴۰ درصد از کل مساحت فرامحله محتشم را تشکیل می‌دهد. بنا به اظهارات شاهدان محلی، بافت این محله به دلیل دوری نسبی از مرکز شهر، در گذشته باغات و خانه‌باغ‌های نسبتاً بزرگی را در خود گنجانیده بود که با مشاهده میدانی اراضی مخروبه که آثار درختان کاملاً مشهود است و رجوع به نقشه محله و محاسبه میانگین هر واحد مسکونی مخروبه که برابر ۷۲۶ متر است، این گفته شاهدان تأیید می‌شود.

محله پاپک

شکل (۳): نقشه کاربری اراضی محله پاپک

تحلیل کاربری
زمین شهری در
فرامحله محتشم

•
•
•
•
•
•
•

جدول (۱): کاربری اراضی محلهٔ پاپک

کاربری اراضی	تعداد	مساحت	درصد
اراضی خالی	۸۵۱,۱۰	۶	۲,۶۱
اراضی مخروبه	۳۶۳۲,۰۱	۵	۱۱,۱۵
امامزاده	۱۲۲,۴۸	۱	۰,۳۷
آبانبار	۳۸۷,۹۱	۱	۱,۱۹
بهداشتی	۴۲,۳۵	۱	۰,۱۳
تجاری	۷۸,۱۴	۲	۰,۲۴
تخریبی دارای سکنه	۷۸,۱۴	۲	۳,۷۰
مذهبی	۷۸,۱۴	۲	۱,۶۳
مسکونی	۲۱۵۵۳,۲۹	۱۳۸	۶۶,۲۰
معابر	۴۱۵۰,۰۰	-	۱۴,۶۱

کاربری موجود مرکز محلهٔ پاپک شامل مسجد امام زمان، آبانبار، مغازهٔ فعال و مخروبه‌هاست. فرم فضایی این مرکز محله میدان است. نشانهٔ کالبدی مرکز محله بادگیرهای آبانبار است. در محلهٔ پاپک بیشترین کاربری، کاربری مسکونی با ۷۵,۸۸ درصد و کمترین کاربری، کاربری بهداشتی با ۰,۱۴ درصد نسبت به کل کاربری‌های موجود است. در این زیرمحله، زمین‌های بایر، بیشترین مساحت (۳۰,۴۱ درصد) و بناهای در حال ساخت، کمترین مساحت (۰,۵۴ درصد) را نسبت به کل مساحت زیرمحله دربرمی‌گیرند. به دلیل دسترسی مستقیم این محله به دو خیابان ملاحیب‌الله شریف و غیاث‌الدین جمشید کاشانی و کمتر بودن معابر با عرض کمتر از ۶ متر، ساخت‌وساز رونق نسبی دارد.

۲-۳. محلهٔ پامنار

پامنار در شهرهای ایران نامی آشناست، شهرهای قم، اصفهان، سمنان، زواره، تهران، کرمان، رامشه و سبزوار دارای عناصر شهری به این نام‌اند. منار در شهرهای ایرانی اسلامی به دو شکل همراه با مسجد و منفرد مشاهده می‌شود. محلهٔ پامنار کاشان از محله‌های قدیمی کاشان بوده (نراقی، ۱۳۹۲: ۱۱) که نام محلی این محله، «در بند پامنار» است. منارهٔ این محله که به منار زین‌الدین معروف است، در نزدیکی خیابان ملاحیب‌الله شریف قرار گرفته است. تاریخ این مناره طی اظهار نظر کارشناسان سازمان

پژوهش‌نامه کاشان
شمارهٔ هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

میراث فرهنگی و گردشگری شهرستان کاشان، به دوره ایلخانی یا سلجوقیان برمی گردد که با وقوع زلزله دوران زندیه آسیب زیادی دید و دچار خمیدگی شد؛ اگرچه به زعم برخی از کارشناسان، از ابتدا معمار این بنا آن را خمیده ساخته است. منار زین الدین را خواجه زین الدین، برادر خواجه عمادالدین محمود (توسعه دهنده مسجد میرعماد و بناهای میدان سنگ) در دوره جهانشاه قراقویونلوی، در نیمه دوم قرن نهم هجری قمری ساخت.^۲ در کنار این منار، خانقاهی نیز بنا کرد که امروزه چیزی از آن باقی نمانده است و به جای آن مسجدی احداث کرده اند. در حوالی سال ۱۳۰۵ شمسی، به دستور شهردار وقت کاشان و با پرداخت مبلغی معادل یک هزار تومان به معمار خبره‌ای به نام حاج حسینعلی، حدود ۲۴ متر از ارتفاع این مناره تخریب شد. در بعضی از قسمت‌های بدنه بیرونی مناره، با استفاده از کاشی‌های فیروزه‌ای، در محیط مناره، نوار کمربندمانندی ساخته شده بود که تا بهار ۱۳۹۱ برجا بود (یادداشت‌های حجت‌الاسلام شیخ علی ادیب کاشانی، ۱۳۸۸: ۱۰۴).

مناره زین‌الدین کاشان در گذشته، قبل از سرت کاشی‌ها و وضع فعلی

KASHAN v. ARCHITECTURE (2) HISTORICAL MONUMENT, Encyclopaedia Iranica, 13, www.negahmedia.ir, kashannews.net

ارتفاع این مناره را قبل از کاهش ارتفاع، نزدیک به ۵۰ متر تخمین زده‌اند. هدف ساخت این مناره به عنوان یک نشانه شهری برای مسیریابی و رصد اطراف شهر قدیمی بوده است. مسجد دربند پامنار کاشان واقع در خیابان ملاحبیب‌الله شریف کاشانی واقع

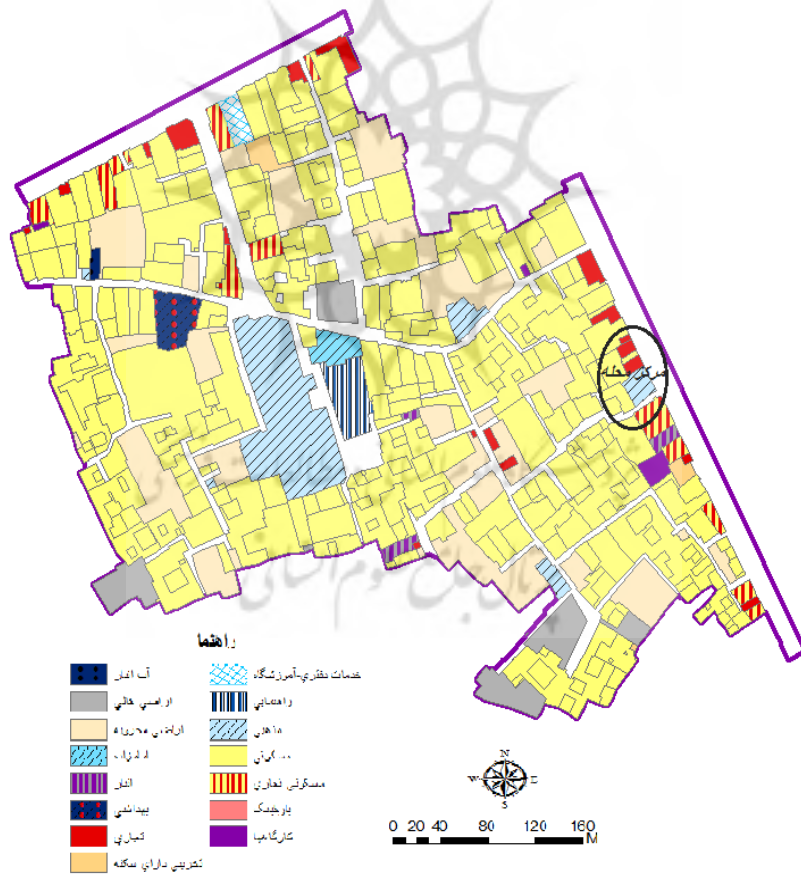
تحلیل کاربری
زمین شهری در
فرامحله محتشم

•
•
•
•
•
•
•

در این محله، به مساحت ۴۳۰ مترمربع، اکنون مناره‌ای ندارد. این مسجد که در دوره قاجار ساخته شده، دارای شبستانی با دو جرز میانی و نه طاق چشمه است. کاربری موجود در مرکز محله پامنار، مغازه غیرفعال، آب‌انبار و کارگاهی غیر مزاحم است. فرم فضایی مرکز محله، فضای خالی مرکزی است و نشانه کالبدی آن بادگیر و سقف و آب‌انبار است. در محله پامنار بیشترین کاربری، مسکونی با ۶۶,۶۸ درصد و کمترین کاربری، کاربری پارکینگ با ۰,۰۰۰۰۰۵ درصد نسبت به کل کاربری‌های موجود است. در این زیرمحله، بناهای مرمتی با کیفیت بالا، بیشترین مساحت (۳۰,۲۹ درصد) و بناهای در حال ساخت، کمترین مساحت (۰,۶۴ درصد) را نسبت به کل مساحت زیرمحله دربرمی‌گیرند.

محله پامنار

شکل (۴): نقشه کاربری اراضی محله پامنار

پژوهش‌نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

•
•
•
•
•
•
•

جدول (۲): کاربری اراضی محله پامنار

کاربری اراضی	تعداد	مساحت	درصد
اراضی خالی	۶	۳۱۷۲٫۹۳	۲٫۸۸
اراضی مخروبه	۲۷	۱۳۵۳۶٫۵۰	۱۲٫۳۰
امامزاده	۱	۱۰۸٫۶۹	۰٫۴۸
انبار	۳	۳۹۳٫۸۱	۰٫۳۵
آب‌انبار	۱	۱۰۸٫۶۹	۰٫۰۹
بهداشتی	۱	۸۰۹٫۸۶	۰٫۷۳
پارکینگ	۱	۰٫۰۰۴	۰٫۰۰۰۰۰۴
تجاری	۱۸	۱۵۱۹٫۹۰	۱٫۳۸
تخریبی دارای سکنه	۳	۵۲۰٫۹۱	۰٫۴۷
خدمات دفتری- آموزشگاه	۱	۳۶۴٫۳۱	۰٫۳۳
راهنمایی	۱	۱۰۳۸٫۸۹	۰٫۹۴
کارگاه‌ها	۳	۳۲۷٫۶۷	۰٫۲۹
مذهبی	۶	۵۵۰۰٫۲۵	۴٫۹۹
مسکونی	۲۹۱	۶۰۴۰۵٫۱۳	۵۴٫۹۰
مسکونی- تجاری	۱۳	۶۰۴۰۵٫۱۳	۲٫۱۳
معابر	-	۱۹۴۲۹٫۴۸	۱۷٫۶۶

۳-۳. محله پشت عمارت

به دستور ناصرالدین شاه، یک عمارت برای امور حکومتی در این محله ساخته شد که نام محله «پشت عمارت» به دلیل وجود این عمارت در این محله بوده؛ امروزه از این عمارت چیزی باقی نمانده است. در این محله، تعداد زیادی از خانه‌های تاریخی، باشکوه خاصی وجود دارند که یکی از بناهای باارزش در محله پشت عمارت خانه منوچهری‌هاست (این خانه از معدود مساکن سنتی شهر کاشان بوده که دارای آب‌انبار بوده است). در محله پشت عمارت با کمک و راهنمایی برخی از فعالان عرصه میراث‌فرهنگی، مجموعاً هفت باب خانه در محله پشت عمارت در نزدیکی بازار کاشان و در حد واسط محله سرپله و سرسنگ خریداری می‌شود (توسط صبا منوچهری). کار بازسازی خانه منوچهری با نظارت استاد حلی در نیمه سال ۱۳۸۶ آغاز می‌شود و به شکل اصولی ادامه می‌یابد و در انتهای سال ۱۳۸۹ به پایان می‌رسد. بنا در همان ابتدای کار، با شماره ۱۹۳۲۷ به ثبت آثار ملی می‌رسد (میراث‌فرهنگی شهرستان کاشان). این زیرمحله دارای ۵۵۷۰۱٫۸۶۸ مترمربع مساحت است که ۷٫۵۴ درصد از کل مساحت

محله محتشم را دربردارد.

شکل (۵): نقشه کاربری اراضی محله پشت عمارت

جدول (۳): کاربری اراضی محله پشت عمارت

تعداد	مساحت	درصد	نوع کاربری
۲	۲۴۸۹,۰۳	۴,۴۶	اراضی خالی
۱۱	۶۲۱۸,۷۰	۱۱۱,۱۶	اراضی مغزوبه
۱	۱۵۱,۸۵	۰,۲۷	آب انبار
۱	۲۹۰۶,۰۰۳	۵,۲۱	آموزش عالی
۴	۱۱۵,۶۷	۰,۲۰	تجاری
۴	۳۰۴۹,۸۹	۵,۴۷	تخریبی دارای سکنه
۱	۱۵۱,۸۵	۰,۳۰۵۷	دبستان
۱	۳۹,۱۲	۰,۰۷	راهنمایی
۱	۲۲,۷۸	۰,۰۴	کارگاهی
۲	۱۲۶,۹۸	۰,۲۲	مذهبی
۱۷۸	۳۰۲۴۶,۶۶	۵۴,۳۰	مسکونی
۱	۱,۳۸	۰,۰۰۲	ورزشی
-	۸۳۴۲,۲۸	۱۴,۹۷	مغایر

کاربری کنونی در مرکز محله پشت عمارت، آب انبار، مسجد، مغازه غیرفعال و خانه

پژوهش نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

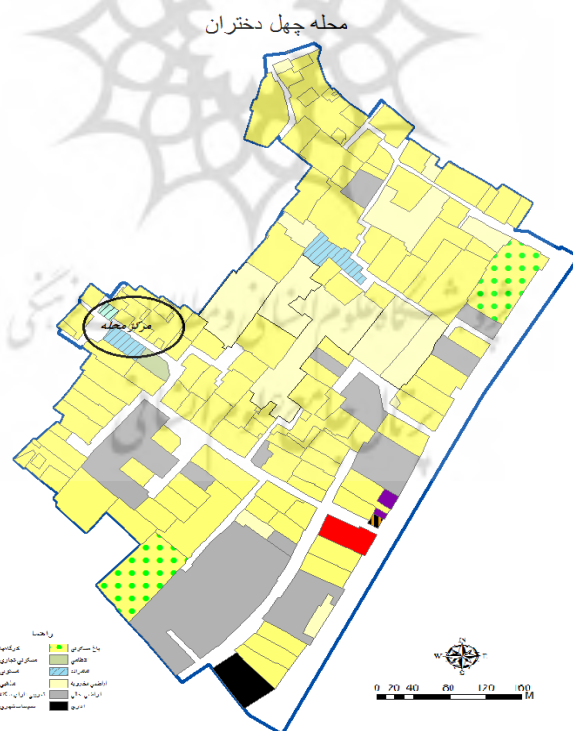
مخروبه است و فرم فضایی مرکز محله، گذر سرپوشیده بوده و نشانه کالبدی ندارد. در محله پشت عمارت بیشترین کاربری، کاربری مسکونی با ۶۳٫۸۶ درصد و کمترین کاربری، کاربری ورزشی با ۰٫۰۲ درصد نسبت به کل کاربری‌های موجود است. در این زیرمحله، بناهای قابل قبول با کیفیت پایین، بیشترین مساحت (۲۸٫۸۷ درصد) و بناهای در حال ساخت، کمترین مساحت (۱٫۵۵ درصد) را نسبت به کل مساحت زیرمحله دربرمی‌گیرند.

۴-۳. محله چهل دختران

چهل دختران از واژه‌های عمومی در تاریخ تمدن ایرانی است که در شهرهای نائین، اصفهان، آران و بیدگل، دامغان، اسفراین و... روی عناصر شهری یا سکونتگاه‌ها و آرامگاه‌ها نام‌گذاری شده است. نام محله چهل دختران از زیارتی به نام چهل دختران که در این محله وجود دارد، گرفته شده است. «نام بنا این پیام را می‌دهد که در جای آن بنای باستانی و در پیوند با روزگاران پیش از اسلام وجود داشته است. چهل دختران نامی نیست که در دوره اسلامی به بناهای مذهبی داده باشند. بیشتر باید پیرامون این فکر چرخید که آبشخور این نام، خاطرات شفاهی مردم کاشان از روزگاری دوردست است. در ایران کم نیستند بناها و جاهایی که از نام دختر ساخته شده‌اند. علاوه بر معبدهایی که در ایران باستان در سراسر ایران و قلمرو فرهنگی ایرانی به نوعی بنای تاریخی برخورد می‌کنیم که می‌توان آن‌ها را معبد آناهیتا نامید» (رجبی، ۱۳۹۰: ۱۶۵). به اعتقاد اهالی محلی، این بقعه در واقع حکایت پناهنده شدن چهل دختر از سادات بنی‌هاشم در حدود هزار سال پیش، از ترس عمال جور و ستم و پناه آوردن آن‌ها در این مکان است که بنا به گفته و اعتقاد اهالی، در این مکان به امر الهی غایب شده‌اند، طوری که هیچ‌کس دیگر آن‌ها را بعد از ورود به اینجا ندیده است. یکی از اهالی محلی به نقل قول از حاج محمد ملکیان که می‌گوید: جدم مرحوم استاد حسین کفاش سال‌ها در این صفا به کار کفاشی اشتغال داشته تا اینکه شبی در خواب به حاج میرزا محمد، مجتهد وقت، تذکر داده می‌شود که به استاد حسین بگو کمتر مشتک کفاشی را بر گور ما بکوب. پس از بازگو کردن آن خواب اهالی احتمال می‌دهند که این صفا محل دفن چهل دختر است. به همین سبب، بساط کفاشی را جمع و آن را تجهیز و مسدود می‌کنند (شاهدان محلی). زیارتگاه چهل دختران در سمت مغرب صحن امامزاده سلطان میراحمد به فاصله یکصد

متری گنبد آجری مرتفع و قدیمی چهل دختران واقع شده است که شکل خارجی آن دارای سبک مغولی نظیر گنبد خانقاه شیخ علاءالدوله سمنانی است. ساقه این گنبد از داخل بنا بر پایه‌های ضخیمی استوار شده که رأس آن‌ها به هشت طاق کوچک جناغی منتهی می‌شود و سقف مدور گنبد، روی این قاعده کثیرالاضلاع قرار گرفته است (فرخ‌یار، ۱۳۷۴: ۶۳). نام دیگر این محله سنگ پلویی است که بنا به اظهارات مطلعان محلی، در گذشته شخص خیری در این محل به اطعام ایتم و فقیران اهتمام می‌نمود که بعد از مرگ، در مجاورت بقعه چهل دختران دفن می‌شود. به پاس خدمات عام‌المنفعه این شخص، مقبره‌ای از سنگ بر مزار این شخص می‌گذارند که از آن به بعد، مورد احترام اهالی قرار می‌گیرد. این محله دارای آب‌انباری است که طی سال‌های ۱۲۲۷-۱۲۲۹ قمری ساخته شده است. سردر کاشی‌کاری این آب‌انبار تاریخ ۱۲۲۹ قمری و لوح سنگی تاریخ ۱۲۲۷ قمری را نشان می‌دهد (نیازی، ۱۳۸۶: ۲۰۴). این زیرمحله دارای ۵۴۲۵۵٫۵۹ مترمربع مساحت است که ۷٫۳۴ درصد از کل مساحت محله محتشم را دربرمی‌گیرد.

پژوهش‌نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

•
•
•
•
•
•

جدول (۴): کاربری اراضی محلهٔ چهل دختران

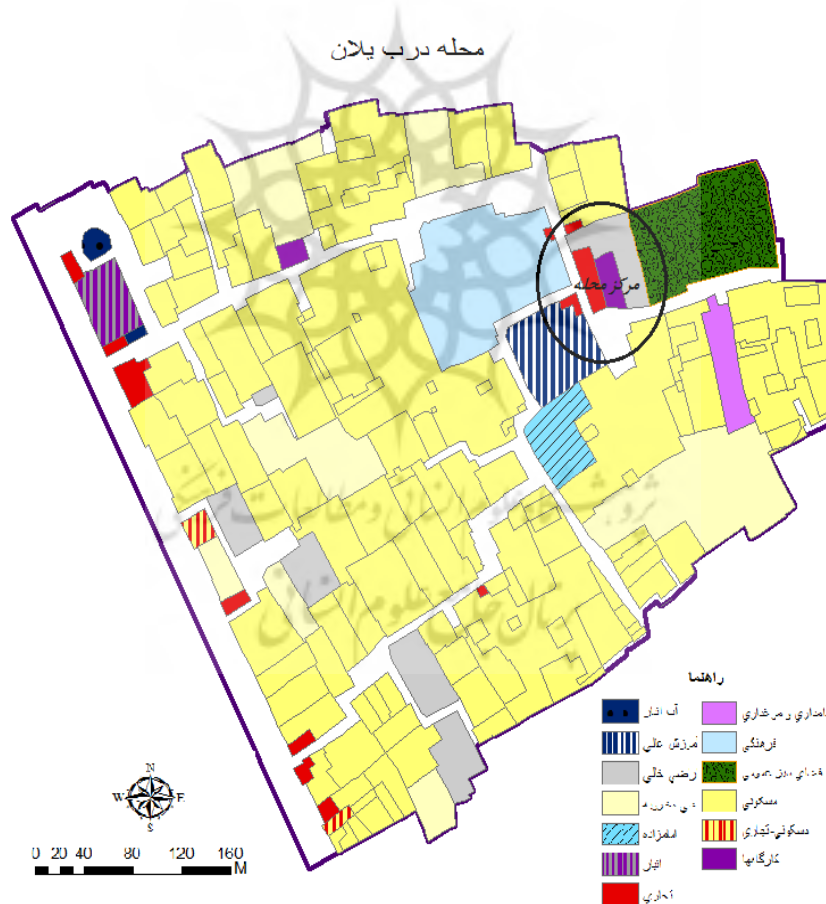
کاربری اراضی	تعداد	مساحت	درصد
اداری	۱	۵۰۹,۵۱	۱,۱۴
اراضی خالی	۱۳	۸۳۲۰,۵۲	۱۵,۳۳
اراضی مخروبه	۱۰	۲۷۳۱,۵۲	۶,۰۷
امامزاده	۲	۵۷۸,۱۲	۱,۲۹
انتظامی	۱	۱۷۳,۳۸	۰,۳۸
باغ-مسکونی	۲	۲۲۲۰,۹۴	۴,۹۷
تأسیسات شهری	۱	۳۷,۵۱	۰,۰۸
تخریبی دارای سکنه	۴	۴۱۴۰,۶۴	۹,۲۷
کارگاه‌ها	۲	۹۶,۰۳	۰,۲۱
مذهبی	۱	۶۵,۲۷	۰,۱۴
مسکونی	۱۲۴	۲۵۴۱۸	۴۶,۸۴
مسکونی-تجاری	۱	۳۶۹,۵۹	۰,۸۲
معابر	-	۹۶۱۱,۷۶	۱۷,۷۱

فعالیت کنونی مرکز محلهٔ چهل دختران آستانه مقدس زیارتگاه است و فرم فضایی آن میدان و گذر است. مرکز این محله نشانهٔ کالبدی ندارد. در زیرمحلهٔ چهل دختران، بیشترین کاربری، کاربری مسکونی با ۵۶,۹۳ درصد و کمترین کاربری، کاربری تأسیسات شهری با ۰,۰۸ درصد نسبت به کل کاربری‌های موجود است. در این زیرمحله، زمین‌های بایر، بیشترین مساحت (۲۷,۳۱ درصد) و بناهای در حال ساخت، کمترین مساحت (۱,۸۹ درصد) را نسبت به کل مساحت زیرمحله دربرمی‌گیرند.

۵-۳. محلهٔ درب یلان

درب یلان در واقع «در یلون» است. واژهٔ یلون یک واژهٔ یهودی است مانند گلون (عاطفی، ۱۳۸۷: ۱۶). به نظر می‌رسد این محله در گذشته، از محله‌های یهودی‌نشین کاشان بوده است. مسجد علی مربوط به دورهٔ قاجار در این محله قرار گرفته است. بانی مسجد و مدرسه، حاج میر محمدعلی کاشانی بوده است. مسجد مشتمل بر دو شبستان زمستانی و تابستانی است و مدرسه که در جنوب مسجد واقع شده، به وسیلهٔ راهرویی

با آن ارتباط دارد. آب‌انبار حکیم هارون یکی از آب‌انبارهای مشهور کاشان در این محله قرار دارد. بانی و سازنده آن یک طبیب کلیمی به نام حکیم هارون بوده که در محل برداشت آب این آب‌انبار، دو شیر آب یکی برای استفاده مسلمانان و دیگری برای استفاده اقلیت کلیمی‌های کاشان تعبیه کرده بود. از نکات جالب توجه در وقف‌نامه این آب‌انبار این است که حکیم هارون که دارای آیین کلیمی بوده، این آب‌انبار را نذر حضرت اباعبدالله حسین(ع) قرار داده است (نیازی، ۱۳۸۶: ۲۸۴). بافت غربی این محله به علت احداث خیابان ملاحیب‌الله شریف دچار ازهم‌گسیختگی شده که قسمت جدا افتاده این محله به عنوان قسمتی از محله پامنار محاسبه می‌شود. این زیرمحله دارای ۴۳۳۴۳،۹۳۴ مترمربع مساحت بوده که ۵،۸۶ درصد از مساحت کل محله را دارد.

شکل (۷): نقشه کاربری اراضی محله درب یلان

پژوهش‌نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

جدول (۵): کیفیت ابنیه محله درب یلان

کاربری اراضی	تعداد	مساحت	درصد
اراضی خالی	۶	۱۶۰۹,۲۵	۴,۴۸
اراضی مخروبه	۷	۴۲۶۶,۰۰۵	۱۱,۸۸
امامزاده	۱	۴۸۷,۲۱	۱,۳۵
انبیاء	۱	۳۸۹,۷۶	۱,۰۸
آب‌انبار	۲	۱۰۵,۶۷	۰,۲۹
آموزش عالی	۱	۷۲۳,۷۹	۲,۰۱
تجاری	۱۲	۵۶۱,۶۶	۱,۵۶
دامداری و مرغداری	۱	۳۷۴,۵۹	۱,۰۴
فرهنگی	۱	۱۹۱۴,۷۰	۵,۳۳
فضای سبز عمومی	۱	۱۵۳۰,۴۳	۴,۲۶
کارگاه‌ها	۳	۲۰۱,۲۹	۰,۵۶
مسکونی	۱۳۶	۲۳۶۱۶,۰۲	۶۵,۷۴
مسکونی-تجاری	۲	۱۳۶,۳۸	۰,۳۷
معابر	-	۷۴۲۵,۱۲	۱۷,۱۳

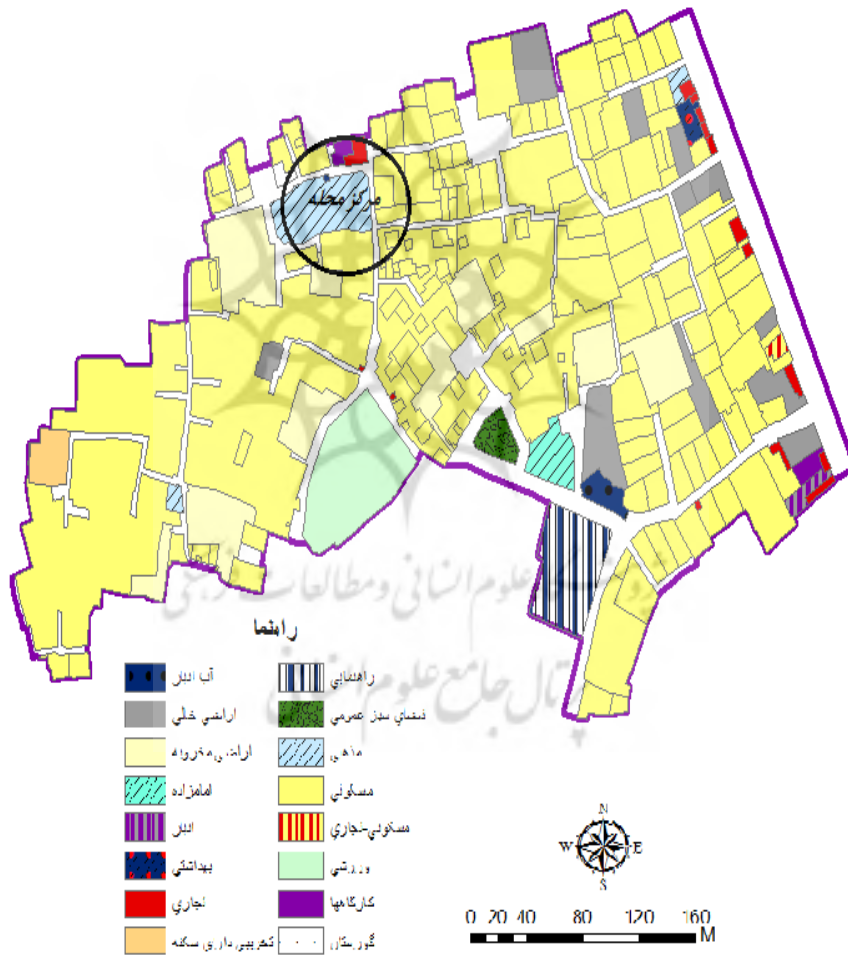
فعالیت کنونی در مرکز محله درب یلان، حوزه علمیه، مسجد، کارگاه، مغازه غیرفعال و فعال و فضای سبز است. فرم فضایی آن میدان و گذر سرپوشیده است و مرکز محله نشانه کالبدی ندارد. در محله درب یلان بیشترین کاربری، کاربری مسکونی با ۶۵,۷۴ و کمترین کاربری، کاربری آب‌انبار با ۰,۲۹ درصد نسبت به کل کاربری‌های موجود است. در این زیرمحله، بناهای مرمتی با کیفیت بالا، بیشترین مساحت (۳۰,۶۹ درصد) و بناهای در حال ساخت، کمترین مساحت (۱,۰۰۶ درصد) را نسبت به کل مساحت زیرمحله دربرمی‌گیرند.

۳-۶. محله سرپله

سطح این محله از کوچه‌های مجاورش بالاتر است. این بلندی و ارتفاع در گذشته با چندین پله، حداثت آن با دیگر محله‌های شهر بوده است. به مرور زمان مانند محله پاک، پله‌ها برداشته شده‌اند. ولی امروزه به این محله «سرپله» می‌گویند. پله کنایه از پله به معنی بلندی و ارتفاع است. در گویش محلی قمصر، پله به معنی بلندی است و زمینی که سطح آن از محل‌های مجاورش بلندتر باشد (عاطفی، ۱۳۸۷: ۱۹). آب‌انبار مسجد

سرپله بخشی از مسجد سرپله است که در عصر شاه‌عباس دوم صفویه به همراه مسجد مذکور، قیاس‌الدین بیک دنبلی، مشهور به ضرابی آن‌ها را می‌سازد (نیازی، ۱۳۸۶: ۲۰۴) در این محله، خانه تاریخی حدادپور مربوط به اواخر دوره قاجار- اوایل دوره پهلوی قرار دارد که در خرداد ۱۳۸۶ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است (میراث‌فرهنگی شهرستان کاشان). این زیرمحله دارای ۱۰۳۲۲۰٫۸۵۱ مترمربع مساحت بوده که ۱۳٫۹۷ درصد از مساحت کل محله را دارد.

محله سرپله

شکل (۸): نقشه کاربری اراضی محله سرپله

پژوهش‌نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

جدول (۶): کاربری اراضی محله سرپله

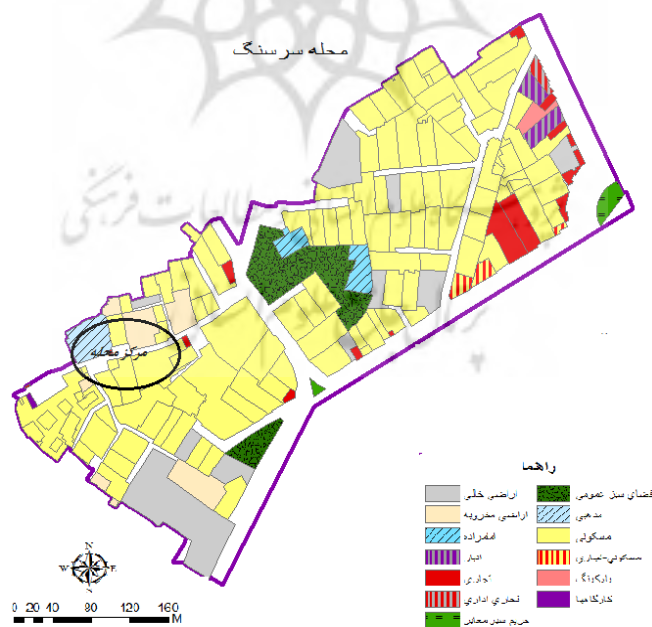
کاربری اراضی	تعداد	مساحت	درصد مساحت
اراضی مخروبه	۱۲	۷۹۱۷,۲۹	۹,۱۱
اراضی خالی	۱۱	۴۴۹۶,۱۹	۵,۱۷
امامزاده	۱	۷۴۳,۵۷	۰,۸۹
انبار	۱	۲۵۴,۷۱	۰,۲۹
آب انبار	۲	۴۰۱,۴۳	۰,۴۶
بهداشتی	۱	۲۴۷,۴۵	۰,۲۸
تجاری	۱۵	۷۷۵,۳۱	۰,۸۹
تخریبی دارای سکنه	۲	۶۴۴,۳۴	۰,۷۴
راهنمایی	۱	۲۲۷۰,۷۳	۲,۶۱
فضای سبز عمومی	۱	۴۸۷,۱۷	۰,۵۶
کارگاه‌ها	۲	۳۲۰,۹۵	۰,۳۶
گورستان	۱	۱۱۴,۶۳	۰,۱۳
مذهبی	۳	۱۹۷۴,۰۸	۲,۲۷
مسکونی	۱۸۲	۶۲۶۴۰,۲۰	۷۲,۱۴
مسکونی-تجاری	۱	۱۱۹,۸۲	۰,۱۳
ورزشی	۱	۳۴۱۶,۴۶	۳,۹۳
معابر	-	۱۶۳۹۴,۴۳	۱۵,۸۸

فعالیت کنونی مرکز محله سرپله، مغازه غیرفعال، کارگاه، مسجد، آب انبار و حسینیه است. فرم فضایی مرکز محله، گذر روباز و گشودگی است و نشانه کالبدی این محله گنبد مسجد است. در محله سرپله، بیشترین کاربری، کاربری مسکونی با ۷۲,۱۴ درصد و کمترین کاربری، کاربری گورستان با ۰,۱۳ درصد نسبت به کل کاربری‌های موجود است. در این زیرمحله، بناهای مرمتی با کیفیت بالا، بیشترین مساحت (۴۱,۶۴ درصد) و بناهای نوساز، کمترین مساحت (۰,۷۸ درصد) را نسبت به کل مساحت زیرمحله دربرمی‌گیرند.

۷-۳. محله سرسنگ

واژه سرسنگ یک نام عمومی برای محلات شهری در شهرهای ایرانی بوده است و در بسیاری از شهرهای ایران محلاتی به این نام وجود دارد. وجه تسمیه آن چنان‌که در محاوره مردم و در گفتار سالخوردگان است، بدان دلیل است که پهلوانان با یکدیگر قرار مسابقه گذاشته و از مسیر طولانی نظیر باغ فین، سنگ‌های بزرگی را بغل گرفته وارد شهر کرده و در آخرین نقطه شهر که به دروازه عطا مشهور است، گذاشته‌اند. این محله

بدین سبب سرسنگ نامیده شده است (شاهدان محلی). نظری دیگر نیز است که شاید در ایام قدیم، نشانه‌ای از سنگ یا فرمانی از سنگ‌نوشته در این محل قرار داشته که بدین نام شهره شده است (عاطفی، ۱۳۸۷: ۱۸). در این محله، مسجد کوی سرسنگ مربوط به دوره قاجار است و به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. همچنین خانه مبصرالممالک صالح مربوط به دوره قاجار است و به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. در محله سرسنگ بر جانب شمالی معبر اصلی و در جوار گذر این محله، خانه بسیار قدیمی احمد اخباری وجود دارد. این خانه در تاریخ ۲۶ آبان ۱۳۷۵ با شماره ثبت ۱۷۶۸ به عنوان آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. طوق شیخ رضا و مراسم هشتم محرم از ویژگی‌های فرهنگی مذهبی این محله است. بنا به روایات تاریخی، این طوق متبرک ابتدا در آستان ملکوتی حضرت علی بن موسی الرضا(ع) نگهداری می‌شده و سپس یکی از خادمان باخلاص حریم حرمت رضوی به نام شیخ رضا، به عنوان هدیه‌ای ارزشمند به کاشان آورده است که در روزهای هشتم و دهم محرم به بازار آورده و در روز تاسوعا در سطح شهر می‌گردانند. طوق شیخ رضا از یک تیغه و بدنه برنزی و تیر چوبی تشکیل شده که بین اهالی از احترام زیادی برخوردار است و کرامات زیادی از آن نقل می‌شود.

شکل (۹): نقشه کاربری اراضی محله سرسنگ

جدول (۷): کاربری اراضی محله سرسنگ

کیفیت اراضی	تعداد	تعداد	درصد
اراضی خالی	۱۰	۵۱۷۶,۹۴	۱۱,۳۵
اراضی مخروبه	۷	۱۷۹۰,۵۵	۳,۹۲
امامزاده	۲	۷۱۱,۶۳	۱,۵۶
انبار	۳	۵۳۸,۴۵	۱,۱۸
پارکینگ	۱	۲۳۵,۶۸	۰,۵۱
تجاری	۱۵	۱۵۲۱,۷۴	۲,۳۳
تجاری اداری	۱	۱۵۲,۹۵	۰,۳۳
حریم سبز معابر	۲	۳۱۶,۵۷	۰,۶۹
فضای سبز عمومی	۲	۲۸۴۶,۴۸	۶,۲۴
کارگاه‌ها	۱	۳۶,۲۷	۰,۰۷
مذهبی	۱	۶۴۴,۳۰	۱,۴۱
مسکونی	۱۲۷	۳۱۲۴۶,۲۸	۶۸,۵۴
مسکونی-تجاری	۳	۳۶۷,۲۶	۰,۸۰
معابر	-	۱۳۱۱۵,۱۴	۲۲,۳۴

این زیرمحله دارای ۵۸۷۰۰,۳۲ مترمربع مساحت بوده که ۷,۹۴ درصد از مساحت کل محله را دارد. فعالیت کنونی در مرکز محله سرسنگ، حسینییه و مغازه فعال است. فرم فضایی مرکز محله، معبر روباز در ترکیب با گشودگی فضایی است و مرکز نشانه کالبدی ندارد. در محله سرسنگ، بیشترین کاربری، کاربری مسکونی با ۶۸,۵۴ و کمترین کاربری، کاربری کارگاه‌ها با ۰,۰۷ درصد نسبت به کل کاربری‌های موجود است. در این زیرمحله، زمین‌های بایر، بیشترین مساحت (۴۰,۶۳ درصد) و بناهای نوساز، کمترین مساحت (۰,۴۷ درصد) را نسبت به کل مساحت زیرمحله دربرمی‌گیرند.

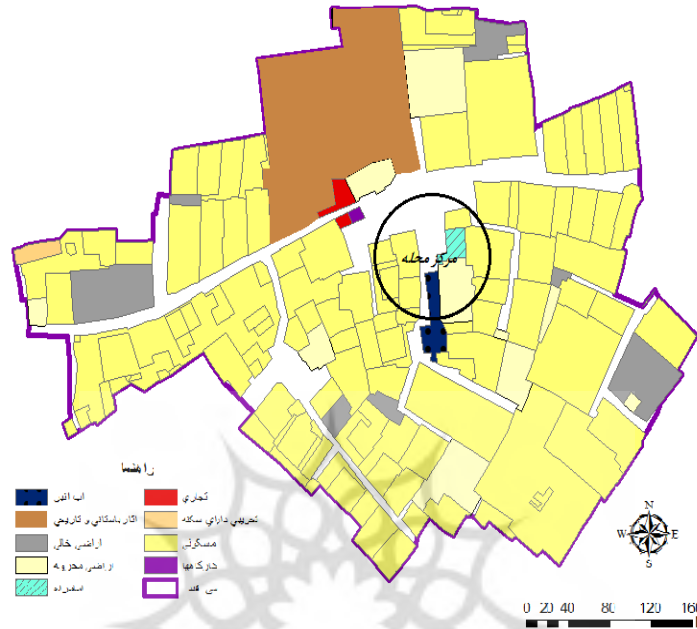
۸-۳. محله سی‌قن (سی‌قند)

«سی» دارای معنای متعددی است. یکی از معانی این واژه، معنی عددی آن است. معنای دیگر آن در کلمه «سیپک» آمده که سی به معنی آب به کار رفته است. در فرهنگ معین، سی به معنی سنگ، و قن (غن) به معنی روغن است؛ بنابراین سی‌قن یا سی‌غن می‌تواند کنایه از نام محله باشد که در آن عطارخانه‌ای وجود داشته است. به نظر حسن عاطفی، احتمال دارد در آن محله، عطارخانه‌های متعددی بوده اگر جزء نخست به معنی سی بوده باشد (عاطفی، ۱۳۸۷: ۱۷). این زیرمحله دارای ۳۶۸۷۱,۲۷ مترمربع مساحت بوده

که ۴,۹۹ درصد از مساحت کل محله را دارد.

محله سی قند

شکل (۱۰): نقشه کاربری اراضی محله سی قند

جدول (۸): کاربری اراضی محله سی قند

کاربری اراضی	تعداد	مساحت	درصد
ارضی خالی	۷	۱۷۵۵,۵۱	۵,۴۷
ارضی مخروبه	۱۱	۲۳۳۰,۷۰	۷,۲۷
امامزاده	۱	۱۰۷,۳۶	۰,۳۳
آبانبار	۱	۲۲۰,۴۹	۰,۶۸
آثار باستانی و تاریخی	۱	۳۸۸۷,۱۵	۱۲,۱۲
تجاری	۲	۱۲۵,۹۶	۰,۳۹
تخریبی داری سکنه	۱	۱۱۶,۷۵	۰,۳۶
کارگاه‌ها	۱	۲۴,۳۷	۰,۰۷
مسکونی	۱۲۴	۲۳۴۸۳,۵۲	۶۳,۶۹
معابر	-	۴۸۱۹,۳۹	۱۳,۰۷

فعالیت کنونی در مرکز محله سی قند، آبانبار، حسینیه، خانه مخروبه، خانه متروکه، چوب‌بری، خانه تاریخی، مغازه‌های غیرفعال و فعال است. فرم فضایی مرکز محله، گشودگی فضایی است. نشانه کالبدی مرکز محله، آبانبار است. در محله سی قند،

پژوهش‌نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

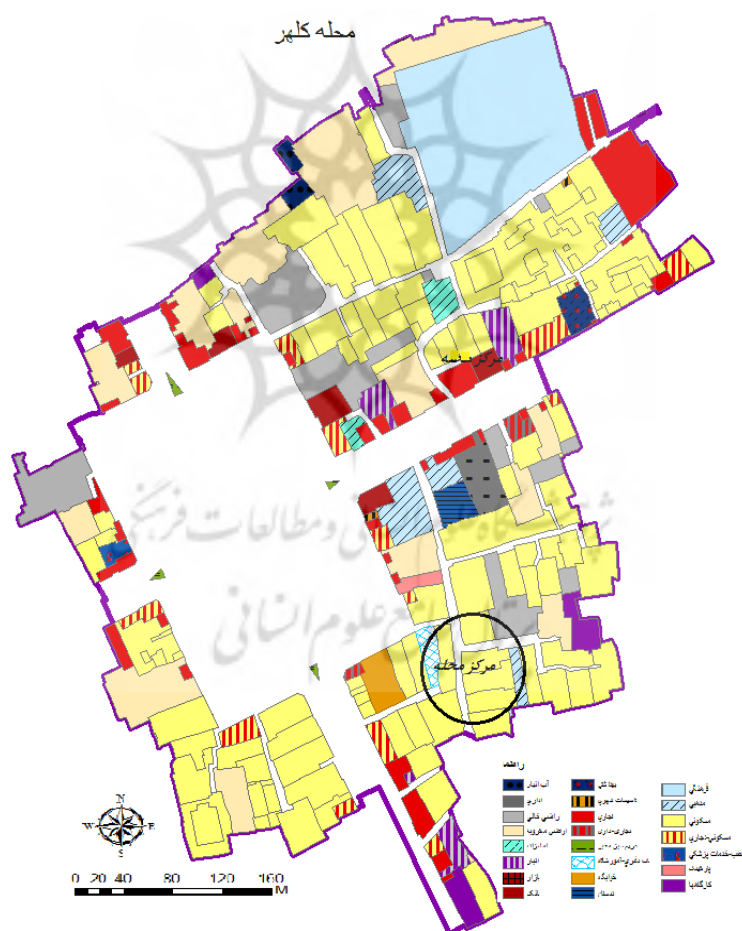
بیشترین کاربری، کاربری مسکونی با ۷۳,۲۶ درصد و کمترین کاربری، کاربری کارگاه‌ها با ۰,۰۷۶ درصد نسبت به کل کاربری‌های موجود است. در این زیرمحلّه، زمین‌های بایر، بیشترین مساحت (۳۱,۷۵ درصد) و بناهای در حال ساخت، کمترین مساحت (۱,۱۹ درصد) را نسبت به کل مساحت زیرمحلّه دربرمی‌گیرند.

۹-۳. محلّه کلهر

محلّه کلّه در واقع محلّه کلّه^۳ است که به اشتباه، به نام کلّه معروف شده است (شاطری، ۱۳۹۴: ۲۹). از بناهای باارزش و تاریخی محلّه کلهر، مسجد آن است. در بین محلات شهر کاشان، این محلّه بیشترین آسیب ممکن را از احداث شبکه‌بندی معابر جدید بر کالبد خود دیده و شاکله اصلی خود را از دست داده است. محلّه کلهر قبل از تخریب برای احداث میدان کمال‌الملک و خیابان‌های فاضل نراقی، محتشم و باباافضل شمالی و جنوبی (درب اصفهان)، در میان محلات درب یلان، پامنار، درب باغ، پشت عمارت، پاقتان، درب زنجیر و بازار قدیمی کاشان قرار داشته است. این محلّه دارای گذر، دربندها، کوچه‌ها، تکیه، آب‌انبار، سیپک، حمام و ده‌ها خانه باارزش تاریخی بوده است. از این محلّه، چند قنات عبور می‌کرده که از جمله آن‌ها می‌توان به قنات‌های دولت‌آباد، نصرآباد و... اشاره کرد که همگی خانه‌های محلّه کلهر را مشروب می‌نموده است. قنات دولت‌آباد که از قنات‌های وقفی کاشان بوده، از حوالی دروازه فین داخل شهر شده و از این محلّه گذشته و پایانه آن مسجد عمادی (میدان سنگ) است. اهالی محلّه کلهر که در مرکز شهر ساکن بوده‌اند، بیشتر به شغل‌های شعربافی، چرخ‌تابی، ورتابی، قالی‌بافی و تجارت اشتغال داشته‌اند. در این محلّه، چندین کارگاه شعربافی وجود داشته که در آن، هنرمندان زبردست و ماهر پارچه‌های ظریف نیم‌زرع، زرع و نیم و پارچه‌های ابریشمی بسیار ارزشمندی می‌بافته‌اند. بیشتر این پارچه‌ها به کرمانشاه و کردستان صادر می‌شد. در کارگاه‌های سنتی چرخ‌تابی آن، بهترین نخ‌های ابریشمی بافته می‌شد و در کارگاه‌های ورتابی آن نیز چله‌ها و نخ‌های دارهای قالی را می‌تابیدند که همگی حاصل کار شرافتمندانه و صادقانه استادکاران ماهر بود و زیانزد عام و خاص. این محلّه دربندهایی داشته که شب‌ها درب این دربندها بسته می‌شده است. از دربندهای مشهور محلّه کلهر می‌توان دربند میرشاه زید، دربند حاج قاسم‌علی، دربند حاج فتح‌الله، دربند سیدها (سادات)، دربند میرعزا و دربند امام‌جمعه را نام برد

(www.kashanshenas.ir)

این زیرمحله دارای ۹۵۴۶۴,۰۳۲ مترمربع مساحت بوده است که ۱۲,۹۲ درصد از مساحت کل فرامحله را شامل می‌شود. فعالیت کنونی در مرکز محله کلههر، مدرسه، حیات، خانه مخروبه و متروکه است. فرم فضایی آن، گذر روباز است و نشانه کالبدی مرز محله، بادگیر است. در محله کلههر، بیشترین کاربری، کاربری مسکونی با ۴۳,۸۱ درصد و کمترین کاربری، کاربری بازار با ۰,۰۰۱ درصد نسبت به کل کاربری‌های موجود است. در این زیرمحله، بناهای مرمتی با کیفیت بالا، بیشترین مساحت (۲۶,۹۳ درصد) و بناهای مرمتی با کیفیت پایین، کمترین مساحت (۳,۵۲ درصد) را نسبت به کل مساحت زیرمحله دربرمی‌گیرند.

شکل (۱۱): نقشه کاربری اراضی محله کلههر

پژوهش‌نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

جدول (۹): کاربری اراضی محله کلهر

کاربری اراضی	تعداد	مساحت	درصد
اداری	۱	۶۵۲,۴۹	۰,۶۸
اراضی خالی	۱۱	۴۷۶۹,۵۶	۴,۹۹
اراضی مخروبه	۱۶	۸۹۲۶,۰۳	۹,۳۵
امامزاده	۲	۴۴۴,۵۹	۰,۴۶
انبار	۴	۹۹۱,۲۰	۱,۰۳
آب انبار	۲	۲۷۸,۴۳	۰,۲۹
بازار	۱	۰,۸۱	۰,۰۰۰۸
بانک	۵	۹۱۷,۳۳	۰,۹۶
بهداشتی	۱	۳۳۸,۷۵	۰,۳۵
پارکینگ	۱	۳۳۸,۷۵	۰,۱۷
تأسیسات شهری	۲	۱۶۵,۷۴	۰,۰۵
تجاری	۴۰	۴۹,۸۵	۴,۲۷
تجاری-اداری	۲	۴۰۷۹,۴۵	۰,۲۳
حریم سبز معابر	۴	۲۲۸,۸۳	۰,۱۰
خدمات دفتری-آموزشگاه	۱	۹۶,۴۸	۰,۲۶
خوابگاه	۱	۲۵۲,۲۲	۰,۵۰
دبستان	۱	۴۷۸,۵۵	۰,۳۹
فرهنگی	۱	۳۷۲,۳۹	۰,۳۹
کارگاهها	۳	۷۴۹۸,۹۳	۰,۸۳
مذهبی	۵	۷۹۶,۲۷	۰,۸۳
مسکونی	۱۱۷	۱۹۵۵,۱۹	۲,۰۴
مسکونی-تجاری	۱۵	۲۷۵۲۱,۲۱	۲۸,۸۲
مطلب خدمات پزشکی	۱	۱۴۷,۶۹	۱,۹۳
مغایر	-	۳۲۶۵۶,۷۰	۰,۱۵
		۳۴,۲۰	

۳-۱۰-۱. محله محتشم

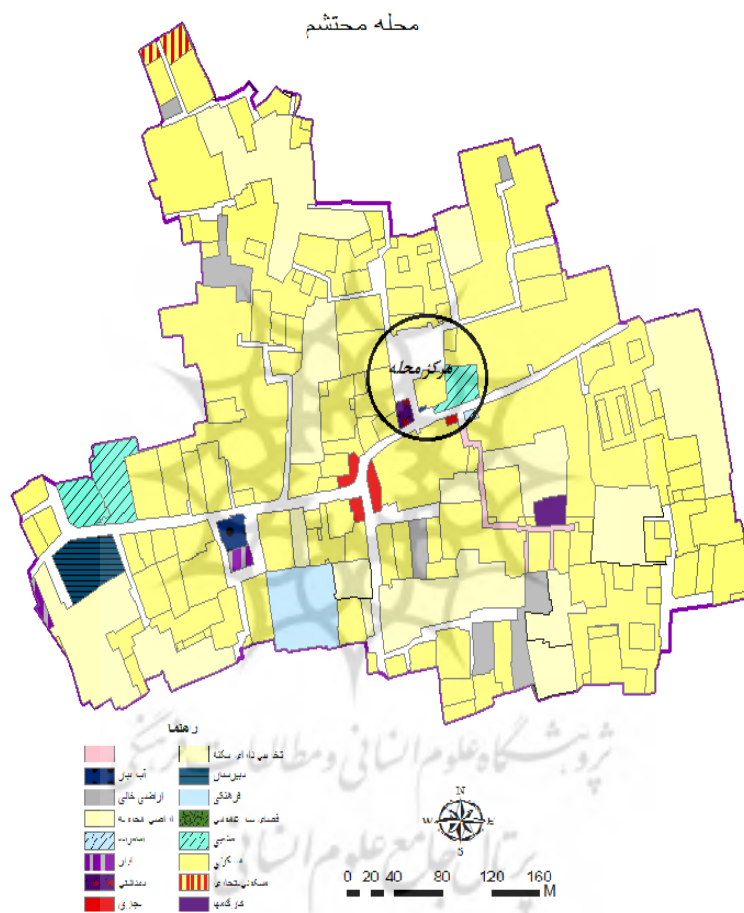
محله محتشم نام خود را از «آرامگاه کمال الملک علی بن خواجه میراحمد کاشانی فرزند خواجه امیرمحمد، متخلص به محتشم از مشهورترین شاعران مرثیه سرای ایران در عهد صفویه گرفته است» (نیکومنش، ۱۳۹۳: ۱۷۶). مجموعه مرکز محله محتشم مربوط به

تحلیل کاربری
زمین شهری در
فرامحله محتشم

•
•
•
•
•
•
•

دوره صفوی - دوره معاصر است. این مرکز محله در خیابان ملا حبیب‌الله شریف، کوچه دو مسجدان، کوچه محتشم واقع شده و شهریور ۱۳۸۲ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است (منبع: سازمان میراث فرهنگی). این زیرمحله دارای ۶۳۶۹۴,۹۲۱ مترمربع مساحت بوده که ۸,۶۲ درصد از مساحت کل فرامحله را دارد.

شکل (۱۲): کاربری اراضی محله محتشم

پژوهش‌نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

•
•
•
•
•
•

جدول (۱۰): کاربری اراضی محله محتشم

کاربری	تعداد	مساحت	درصد مساحت
اراضی خالی	۶	۱۴۷۷,۵۷	۲,۳۱
اراضی مخروبه	۱۱	۱۱۴۷۸,۰۶	۱۸,۰۱
امامزاده	۱	۳۰,۶۷	۰,۰۴
انبار	۲	۱۷۸,۹۴	۰,۲۸
آب انبار	۲	۱۸۷,۱۶	۰,۲۹
بهداشتی	۱	۸۰,۵۸	۰,۱۲
تجاری	۴	۲۷۷,۲۰	۰,۴۳
تخریبی دارای سکنه	۵	۲۲۹۹,۴۰	۳,۶۱
دیبرستان	۱	۶۸۸,۱۶	۱,۰۷
فرهنگی	۱	۱۱۶۹,۹	۱,۸۳
فضای سبز عمومی	۱	۶,۷۹	۰,۰۱
کارگاه‌ها	۲	۱۹۷,۱۷	۰,۳۰
مذهبی	۳	۱۳۰۶,۴۹	۲,۰۵
مسکونی	۱۴۱	۳۷۷۲۰,۴۷	۵۹,۲۲
مسکونی-تجاری	۳	۲۲۶,۷۸	۰,۳۵
معابر	-	۶۰۵۹,۹۶	۹,۵۱

فعالیت کنونی در مرکز محله محتشم، آب انبار، حیات، مغازه غیرفعال و مخروبه است و فرم فضایی آن میدان و گذر است و نشانه کالبدی این محله، گنبد مسجد است. در محله محتشم، بیشترین کاربری، کاربری مسکونی با ۶۵,۴۴ درصد و کمترین کاربری، کاربری فضای سبز عمومی با ۰,۰۱ درصد نسبت به کل کاربری‌های موجود است. در این زیرمحله، بناهای مرمتی با کیفیت بالا، بیشترین مساحت (۳۹,۲۹ درصد) و بناهای در حال ساخت، کمترین مساحت (۱,۹۰ درصد) را نسبت به کل مساحت زیرمحله دربرمی‌گیرند.

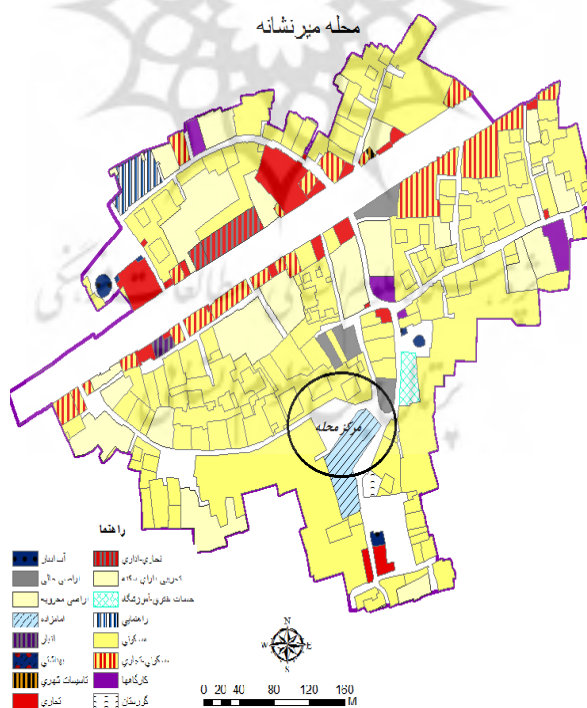
۱۱-۳. محله میرنشانه

این محله نام خود را از امامزاده حسن بن موسی بن جعفر (ع) معروف به میرنشانه گرفته است. این بنای تاریخی دارای گنبد فیروزه‌ای مخروطی شکل است. دیوارهای داخلی آن با کاشی معرق زینت داده شده است. روی مقبره، ضریح مثبت‌کاری شده‌ای وجود دارد که در کتیبه‌های دور آن، آیه‌های قرآن حکاکی شده است. درب چوبی امامزاده متعلق به سده دهم هجری است. در کنار ضریح، سردابی است که به آن قدمگاه می‌گویند و در آنجا چاه آبی است که نیازمندان برای تبرک از آن آب می‌کشند. دیوار و سقف سرداب

با نقش و نگارهای رنگارنگ آراسته شده است. روی درب کوچک این سردابه نام گنجعلی نوشته شده است که ظاهراً وقف‌کننده بنا بوده است. این امامزاده دارای یک مسجد به نام مسجد میرنشانه است. این زیارتگاه مسجدی هم دارد که معروف است به مسجد میرنشانه. منبر و دو لنگه درب مسجد، تاریخی است. مسجد میرنشانه درب کهنه‌ای نیز دارد که یک آیه و نام دوازده امام روی آن کنده شده و دو کتیبه هم پایین لنگه‌های در است که خوانده نمی‌شود. منبر مسجد نیز دارای دو تبرک با نوشته‌هایی است. از جمله مشاهیر مدفون در این بقعه، یکی شیخ ابوسعید امام جمعه است و دیگری حاج میرزا ابوالقاسم مجتهد است. بر دو لنگه در این مسجد شعری نوشته شده که به قرار زیر است:

نمود وقف مزار رفیع شاه جهان   خدیو کشور و اقبال و هادی امت لنگه
 برای طاعت خیر و ثواب روز و شب   گشوده باد بر اصحاب نعمت و دولت
 (بهشتی، ۱۳۸۳)

این زیرمحلّه دارای ۸۴۸۰۹٫۸۹۲ مترمربع مساحت بوده که ۱۱٫۴۸ درصد از مساحت کل محلّه را دارد.

شکل (۱۳): نقشه کاربری اراضی محلّه میرنشانه

پژوهش‌نامه کاشان
 شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
 پاییز و زمستان ۱۳۹۴

•
•
•
•
•
•
•

جدول (۱۱): کاربری اراضی محله میرنشانه

کاربری اراضی	تعداد	مساحت	درصد
اراضی خالی	۴	۱۰۹۶,۴۹	۱,۲۶
اراضی مخروبه	۲۲	۱۰۲۲۹,۱۲	۱۲,۰۶
امامزاده	۱	۱۳۰۲,۳۹	۱,۵۳
انبار	۱	۱۵۰,۴۰	۰,۱۷
آب‌انبار	۶	۳۱۵,۳۰	۰,۳۷
بهداشتی	۱	۱,۱۷	۰,۰۰۱
تأسیسات شهری	۱	۳۰,۰۶	۰,۰۳۵
تجاری	۲۳	۲۸۸۹,۷۰	۳,۴۰
تجاری-اداری	۲	۸۶۸,۰۶	۱,۰۲
تخریبی دارای سکنه	۴	۱۶۷۶,۷۷	۱,۹۷
خدمات دفتری-آموزشگاه	۱	۴۰۸,۹۸	۰,۴۸
راهنمایی	۱	۸۳۰,۸۸	۰,۹۷
کارگاه‌ها	۴	۹۰۶,۳۲	۱,۰۶
گورستان	۱	۱۷۵,۱۱	۰,۲۰
مسکونی	۱۵۱	۳۹۷۸۶,۳۰	۴۶,۹۱
مسکونی-تجاری	۲۳	۴۶۰۲,۲۶	۵,۴۲
معابر	-	۱۹۵۶۷,۵۱	۲۳,۰۷

فعالیت کنونی در مرکز محله میرنشانه، امامزاده، مسجد، آرامگاه، مغازه غیرفعال و آب‌انبار است. فرم فضایی آن، گذر سرپوشیده در گشودگی فضایی است و مرکز محله نشانه کالبدی ندارد. در محله میرنشانه، بیشترین کاربری، مسکونی با ۶۰,۹۶ درصد و کمترین کاربری، کاربری بهداشتی با ۰,۰۰۱ درصد نسبت به کل کاربری‌های موجود است. در این زیرمحله، بناهای مرمتی با کیفیت بالا، بیشترین مساحت (۳۸,۳۶ درصد) و بناهای در حال ساخت، کمترین مساحت (۱,۵۲ درصد) را نسبت به کل مساحت زیرمحله دربرمی‌گیرند.

نتیجه‌گیری

در اکثر زیرمحلات محله محتشم، آب‌انبار، امامزاده، مسجد و حسینیه وجود دارد. وجود امامزاده در محلات و کاربری مذهبی در مرکز محلات، از ویژگی بارز محلات ایرانی-اسلامی، بافت قدیم کاشان است. آب‌انبار از کاربری‌های بسیار ضروری در شهرهای گرم و خشک فلات مرکزی ایران بوده که نقش کلیدی در تأمین آب شرب شهر ایفا

می کرده است. دسترسی به راسته بازار فقط در محله کلههر وجود دارد که قسمتی از راسته بازار کاشان است. محله محتشم، پامنار و میرنشانه به ترتیب، بیشترین درصد مخروطه نسبت به مساحت زیرمحله را دارند، اما از نظر مساحت به ترتیب، محلات پامنار، محتشم و میرنشانه دارای بیشترین مساحت مخروطه‌اند. کاربری اداری فقط در محلات کلههر و چهل دختران وجود دارد. کاربری پارکینگ که از کاربری‌های اساسی در بافت جدید است، در این محله در دو زیرمحله کلههر و سرسنگ وجود دارد. کاربری آموزشی دبستان در دو محله کلههر و پشت عمارت وجود دارد. کاربری آموزشی دبیرستان در چهار محله پامنار، پشت عمارت، سرپله، میرنشانه و محله محتشم وجود دارد. کاربری کارگاهی و تجاری در اکثر زیرمحلات، فرامحله محتشم به دلیل نزدیکی این محله به مرکز شهر و بازار سنتی مشاهده می‌شود. کاربری فرهنگی در سه محله کلههر، محتشم و درب یلان وجود دارد. کاربری‌هایی مانند بانک، مطب خدمات پزشکی، گورستان، باغ مسکونی و ورزشی از جمله کاربری‌هایی هستند که مساحت کمی از کاربری اراضی را در این محله به خود اختصاص داده‌اند. در محلات سرپله و میرنشانه، قبرستان وجود دارد که در کنار امامزاده محله قرار گرفته‌اند. در اکثر مرکز محلات، کاربری مذهبی (مسجد، حسینیه، امامزاده و هیئت) و آب‌انبار و مغازه وجود دارد. تنها دو محله پاپک و پت عمارت امامزاده ندارند. در فرامحله محتشم درصد بناها، در حال ساخت و نوساز بسیار کم بوده و درصد زیادی از کیفیت بناها در این محله، مرمتی است که ضرورت نوسازی بهسازی را در این محله نشان می‌دهد.

جدول (۱۲): کل کاربری‌های فرامحله محتشم

کاربری اراضی	میرنشانه	محتشم	کلههر	سی قن	سرسنگ	سرپله	درب یلان	چهل دختران	پشت عمارت	پامنار	پاپک
اداری	-	-	۶۵۲,۴۹	-	-	-	-	۵۰۹,۵۱	-	-	-
اراضی خالی	۱۰۹۶,۴۹	۱۴۷۷,۵۷	۴۷۶۹,۵۶	۱۷۵۵,۵۱	۵۱۷۶,۹۴	۷۹۱۷,۲۹	۱۶۰۹,۲۵	۸۳۲۰,۵۲	۲۴۸۹,۰۳	۳۱۷۲,۹۳	۸۵۱,۱۰
اراضی مخروطه	۱۰۲۲۹,۱۲	۱۱۴۷۸,۰۶	۸۹۲۶,۰۳	۳۳۳۰,۷۰	۱۷۹۰,۵۵	۴۴۹۶,۱۹	۴۴۶۶,۰۵	۲۷۳۱,۵۲	۶۲۱۸,۷۰	۱۱۳۵۳۶,۵۰	۳۶۲۲,۰۱
امامزاده	۱۳۰۲,۳۹	۳۰,۶۷	۴۴۴,۵۹	۱۰۷,۳۶	۷۱۱,۶۳	۷۳۳,۵۷	۴۸۷,۲۱	۵۷۸,۱۲	-	۱۰۸,۶۹	۱۲۲,۴۸
انبار	۱۵۰,۴۰	۱۷۸,۹۴	۹۹۱,۲۰	-	۵۳۸,۴۵	۲۵۴,۷۱	۳۸۹,۷۶	-	-	۳۹۳,۸۱	-
انتظامی	-	-	-	-	-	-	-	۱۷۳,۳۸	-	-	-
آب‌انبار	۳۱۵,۳۰	۱۸۷,۱۶	۳۷۸,۳۳	۲۲۰,۴۹	-	۴۰۱,۳۳	۱۰۵,۶۷	-	۱۵۱,۸۵	۱۰۸,۶۹	۳۸۷,۹۱
آثار باستانی	-	-	-	۳۸۷,۱۵	-	-	-	-	-	-	-
آموزش عالی	-	-	-	-	-	-	۷۳۳,۷۹	-	۲۹۰۶,۰۳	-	-

پژوهش‌نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

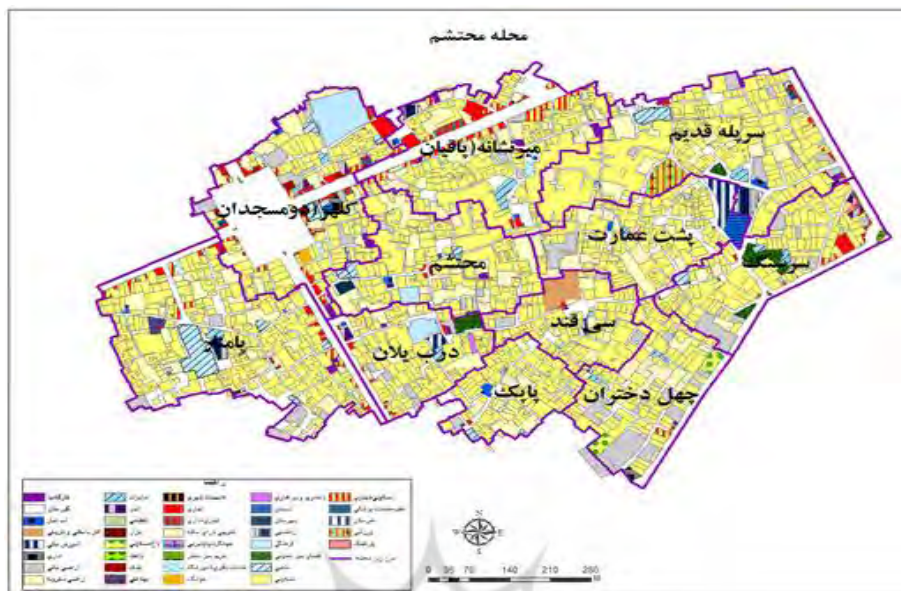
ادامه جدول (۱۲): کل کاربری های فرامحله محتشم

کاربری اراضی	میرنشانه	محتشم	کلهر	سی فن	سرسنگ	سریله	درب یلان	چهل دختران	پشت عمارت	پامانر	پاپک
بازار	-	-	۰,۸۱	-	-	-	-	-	-	-	-
باغ مسکونی	-	-	-	-	-	-	-	۲۲۲۰,۹۴	-	-	-
بانک	-	-	۹۱۷,۳۳	-	-	-	-	-	-	-	-
بهداشتی	۱,۱۷	۸۰,۵۸	۳۳۸,۷۵	-	-	۲۲۷,۴۵	-	-	-	۸۰۹,۸۶	۴۲,۳۵
پارکینگ	-	-	۳۳۸,۷۵	-	۳۳۵,۶۸	-	-	-	-	۰,۰۰۴	-
تأسیسات شهری	۳۰,۰۶	-	۱۶۵,۷۴	-	-	-	-	۳۷,۵۱	-	-	-
تجاری	۲۸۸۹,۷۰	۲۷۷,۲۰	۴۹,۸۵	۱۲۵,۹۶	۱۵۲۱,۷۴	۷۵,۳۱	۵۶۱,۶۶	-	۱۱۵,۶۷	۱۵۱۹,۹۰	۷۸,۱۴
تجاری-اداری	۸۶۸,۰۶	-	۴۰۱۹,۴۵	-	۱۵۲,۹۵	-	-	-	-	-	-
تخریبی دارای سکنه	۱۶۶۶,۷۷	۲۲۹۹,۴۰	-	۱۱۶,۷۵	-	۶۴۴,۳۴	-	۴۱۴۰,۶۴	۳۰۴۹,۸۹	۵۲۰,۹۱	۷۸,۱۴
حریم سبز معابر	-	-	۲۲۸,۸۳	-	۳۱۶,۵۷	-	-	-	-	-	-
خدمات دفتری - آموزشگاه	۴۰۸,۹۸	-	۹۶,۴۸	-	-	-	-	-	-	۳۶۴,۳۱	-
خوابگاه	-	-	۲۵۳,۲۲	-	-	-	-	-	-	-	-
دبستان	-	-	۴۷۸,۵۵	-	-	-	-	-	۱۵۱,۸۵	-	-
دیورستان	-	۶۸,۱۶	-	-	-	-	-	-	-	-	-
راهنمایی	۸۳۰,۸۸	-	-	-	-	۲۲۷۰,۷۳	-	-	۳۹,۱۲	۱۰۳۸,۸۹	-
دامداری و مرغداری	-	-	-	-	-	-	۳۷۴,۵۹	-	-	-	-
فرهنگی	-	۱۱۶۹,۹	۳۷۲,۳۹	-	-	-	۱۹۱۴,۷۰	-	-	-	-
فضای سبز عمومی	-	۶,۷۹	-	-	۲۸۴۶,۴۸	۴۸۷,۱۷	۱۵۳۰,۳۳	-	-	-	-
کارگاهها	۹۰۶,۳۲	۱۹۷,۱۷	۷۴۹۸,۹۳	۲۴,۲۷	۳۶,۲۷	۳۲۰,۹۵	۲۰۱,۲۹	۹۶,۰۳	۲۲,۷۸	۳۲۷,۶۷	-
گورستان	۱۷۵,۱۱	-	-	-	-	۱۱۴,۶۳	-	-	-	-	-
مذهبی	-	۱۳۰۶,۴۹	۷۹۶,۲۷	-	۶۴۴,۳۰	۱۹۷۴,۰۸	-	۶۵,۲۷	۱۲۶,۹۸	۵۵۰۰,۳۵	۷۸,۱۴
مسکونی	۳۹۷۸۶,۳۰	۳۷۷۲۰,۴۷	۱۹۵۵,۱۹	۳۳۴۸۳,۵۲	۳۱۲۴۶,۲۸	۶۲۶۴۰,۲۰	۲۳۶۱۶,۰۲	۲۵۴۱۸	۳۰۲۴۶,۶۶	۶۰۴۰۵,۱۳	۲۱۵۵۳,۲۹
مسکون-تجاری	۴۶۰۲,۲۶	۲۲۶,۷۸	۲۷۵۲۱,۲۱	-	۳۶۷,۲۶	۱۱۹,۸۲	۱۳۶,۳۸	۳۶۹,۵۹	-	۶۰۴۰۵,۱۳	-
مطلب خدمات پزشکی	-	-	۱۴۷,۶۹	-	-	-	-	-	-	-	-
ورزشی	-	-	-	-	-	۳۴۱۶,۴۶	-	-	۱,۳۸	-	-
معابر	۱۹۵۶۷,۵۱	۶۰۵۹,۹۶	۳۲۶۵۶,۷۰	۴۸۱۹,۳۹	۱۳۱۱۵,۱۴	۱۶۳۹۴,۴۳	۷۴۲۵,۱۲	۹۶۱۱,۷۶	۸۳۴۲,۲۸	۱۹۴۲۹,۴۸	۴۱۵۰,۰۰

تحلیل کاربری
زمین شهری در
فرامحله محتشم

•
•
•
•
•
•
•

شکل (۱۴): کاربری اراضی کل محله محتشم

فرامحله محتشم طی قرون متمادی در مسیر حیات شهری به تولید انبوهی از مدنیت، علم، دانش، اندیشه، شعر و ادب پرداخته، به طوری که این مکان بیش از هر حاصلخیزی، به فرهنگ و ادب شهره داشته است. بافتی که قدرت و تکامل بشریت را به وجود رسانیده، لیکن در اوایل قرن حاضر شمسی، با ورود نیروهای خارجی چه معماری و شهرسازی و چه سبک زندگی، این مسیر را با بحران جدی مواجه ساخته و ماحصل این قرون خود را به فتاحه‌ها، معابر و خودروها سپرده است. از این زمین فرهنگ خیز، تنها بناهایی انگشت‌شمار باقی مانده که الباقی جولان خرابه‌هایی است که این جمله را طنین‌انداز می‌کند: «ای محتشم کو آن شکوه و حشمت». همت بلندی می‌خواهد که با علم بر اینکه ماشین و خودرو دشمن اول این خشت خام است با پای پیاده، فتاحه‌ها را ساخت.

راهکارهای پیشنهادی برای احیای بافت فرسوده فرامحله محتشم

محلات قدیم به دلیل میراث غنی و ساختار ایرانی-اسلامی خود، ارزش بسیاری دارند. دور ماندن این محلات از معماری مدرن برای این محلات، هم دارای مزایا و هم مضراتی بوده است. وضعیت کنونی و تهدیدهایی که در این محلات وجود دارد، برنامه‌ریزی مدون و مداوم را برای بهبود این محلات لازم می‌کند. با بررسی وضعیت

پژوهش‌نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

کاربری‌های موجود در زیرمحلات محله محتشم و نتایج حاصل از این پژوهش، راهکارهایی به شرح ذیل برای بهبود وضعیت موجود ارائه شد:

۱. تقویت کاربری فرهنگی و ورزشی در محلات برای بهبود گذران اوقات فراغت اهالی محله.

درصد بالایی از بناهای محله را بناهای باکیفیت مرمتی شامل می‌شود که نشان‌دهنده به صدا درآمدن زنگ خطر مسکن در چند سال آینده است. برای مقابله با این خطر، حمایت‌های سریع دولتی و برنامه‌ریزی جهت جذب سرمایه‌های خصوصی برای بهسازی بافت‌های محله امری ضروری است.

وجود خانه‌های تخریبی دارای سکنه، احتمال خطر جانی و همچنین آسیب‌های اجتماعی را به وجود آورده است که شناسایی این مساکن و بازسازی آن‌ها باید در اولویت‌های برنامه‌ریزی شهری در شهر کاشان محسوب شود.

۲. وجود خانه‌های تاریخی، گذرها، مراکز محلات فعال و امامزاده‌ها و مقبره مشاهیر در این محله می‌تواند به عنوان نقطه قوت این محله برای جذب گردشگر در این محله و تقویت اقتصاد محله محسوب شود؛ بنابراین برنامه‌ریزی برای احیا و مرمت این بناها و امکانات مناسب برای جذب گردشگر باید مورد توجه قرار گیرد.

۳. تقویت فعالیت‌های موجود در مراکز محلات می‌تواند نقش بسیار مؤثری در رونق دوباره محله‌گرایی در این محله ایفا کند.

۴. از آنجایی که معابر در محلات قدیم برای استفاده عابران پیاده است و امروزه تمایل به ماشین‌گرایی در بین اهالی، عاملی برای مهاجرت آن‌ها به بافت‌های جدید شده است، ایجاد و بهبود خدمات حمل‌ونقل عمومی، پارکینگ‌ها و پیاده‌مداری می‌تواند عاملی برای جلوگیری از مهاجرت‌های درون‌شهری افراد ساکن این محلات قدیم شود.

۵. تقویت کاربری کارگاهی با تیکه بر صنایع دستی و بومی شهر کاشان از جمله قالبی‌بافی، زیلوبافی، شعربافی و... برای اشتغال اهالی بومی محله.

۶. ایجاد کارگاه‌های صنایع دستی بومی، چایخانه و رستوران‌های سنتی برای زنده نگه داشتن شور زندگی در این محلات.

پی‌نوشت‌ها:

۱. با توجه به اینکه نام محتشم به کل مجموعه زیرمحلات مورد بحث در این تحقیق شناخته شده، از واژه فرامحله که منظور مجموعه مرکب و جامع از محلات شهری است، استفاده می‌شود. واژه فرامحله

با توجه به اینکه در تقسیمات زیرمجموعه شهرهای ایرانی-اسلامی، بیشتر از محله نام برده شده است، اولین بار توسط سیروس شفقی در کتاب *بازار بزرگ اصفهان* به کار رفت. این نام‌گذاری علاوه بر اینکه وسعت و جامعیت محله محتشم را نمایان می‌سازد، باعث عدم تشابه اسمی بین محله محتشم و فرامحله محتشم نیز می‌شود.

۲. مادام دیوفولا در خاطرات سفر خود درباره این مناره می‌نویسد: «برای اینکه از نقشه شهر و اوضاع آن آگاه شویم، بهتر آن است که به بالای منار خمیده‌ای که در قرن سیزدهم میلادی ساخته شده است برویم. این بنای آراسته با آجرهای نازکی ساخته شده که بیش از سه سانتی متر ضخامت ندارد و بلندی آن از سطح کوچه به ۴۷ متر می‌رسد. از پلکان دورزننده‌ای باید بالا رفت که خوب محفوظ مانده است، اما در بالای آن دیوار، تکیه‌گاهی وجود ندارد. چون از بالای منار نگاه کنیم، برج و باروی شهر را می‌بینیم که مانند دایره‌ی تمامی است و در میان آن، مجموعه‌ای از درخت‌ها و بام‌ها و گنبد‌های مینایی که مانند فیروزه‌های درشتی جلوه‌گری دارند، به هم فشرده شده‌اند. شهر دارای حیات است و در تمام وسعت خود جنب‌وجوشی دارد و مانند تبریز و قم، محلات مخروطیه‌ای در آن دیده نمی‌شود...» (ژن، ۱۳۹۰: ۱۹۶).

3. Kelehar

منابع

- باستانی راد، حسن، ۱۳۹۱، «کوی (محله) در شهرهای ایرانی سده‌های نخستین اسلامی»، مجله پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام (۱۰): ۱-۳۰.
- بهشتی، آکسانا، ۱۳۸۳، *راهنمای سفر به اصفهان*، ترجمه حسین یعقوبی، تهران: انتشارات روزنه.
- پاپلی یزدی، محمدحسین، و ابوالقاسم حسینیون، ۱۳۶۶، «مهاجرت روستایی خراسان، نقشه‌های پایه»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی (۳): ۳۷-۹۸.
- پورموسوی، سید موسی، و جواد امینی، ۱۳۸۹، «تخصیص کاربری اراضی شهری با استفاده از GIS»، مجله کاربرد GIS و RS در برنامه‌ریزی (۱): ۱۵-۳۱.
- حاتمی، داود، زهرا عربی و اسماعیل رحمانی، ۱۳۹۳، «تحلیل ارزیابی وضعیت کاربری اراضی شهری در محله ۵۰ شهر زاهدان»، کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه‌های شهر اسلامی (۶): ۱-۲۱.
- حسینی و سلیمانی مقدم، ۱۳۸۵، «توسعه محله و تضعیف مفاهیم محله‌ای»، نشریه مسکن و انقلاب (۱۱۳).
- خیرآبادی، مسعود، ۱۳۷۶، *شهرهای ایران*، ترجمه حسین حاتمی‌نژاد و عزت‌الله مافی، تهران: چاپ مهشید.
- خاکسار، علی، مهشید قربانیان و امیر شکبامنش، ۱۳۸۵، *محله‌های شهری ایرانی*، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- رجبی، پرویز، ۱۳۹۰، *کاشان نگین انگشتی تاریخ ایران*، تهران: چاپ پژوهش‌های کیوان.

پژوهش‌نامه کاشان
شماره هفتم (پیاپی ۱۵)
بایز و زمستان ۱۳۹۴

- رضایی، محمدرضا، و سوّده نگین حاجی، ۱۳۹۳، «بررسی راهکارهای مؤثر در ایجاد محله پایدار با رویکرد مشارکتی مطالعه موردی: محله راهنمایی یاسوج»، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری (۲۰): ۶۹-۸۱.
- رهنمایی، محمدتقی، و دیگران، ۱۳۸۶، «سیر تحول تاریخی و عملکردی محله در شهرهای ایران»، نشریه علمی پژوهشی جغرافیای ایران (۱۲ و ۱۳): ۱۹-۴۳.
- زنگی‌آبادی، علی، و ابوذرفایی، ۱۳۸۹، «تحلیل بر کاربرد اراضی بافت قدیم کاشان»، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای (۳): ۹۱-۱۱۴.
- شاطری، علی‌اصغر، ۱۳۹۴، محله کلهر کاشان، کاشان: مجتمع متوسلین به آل محمد(ص).
- شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری ایران و همکاران، ۱۳۸۹، طرح نوسازی و بهسازی بافت فرسوده کاشان.
- شکویی، حسین، ۱۳۶۵، جغرافیای اجتماعی شهرها، اکولوژی شهر، تهران: جهاد دانشگاهی.
- صالحی، کوروش، ۱۳۸۸، «نقش واحد زمان و مکان در اثربخشی دهقانان از فتوح اسلامی»، فصلنامه تاریخ ایران، دانشگاه شهید بهشتی (۵): ۴۹-۷۰.
- عاطفی، افشین، ۱۳۸۷، نامه کاشان، دفتر هفتم، تهران: همگام با هستی.
- غلامی، سعید، ابوالفضل مشکینی و اسماعیل دویران، ۱۳۹۲، «طراحی فضایی محلات شهری با تأکید بر اصول دین اسلام در شهر ایرانی - اسلامی»، هویت شهر (۲۹): ۴۱-۵۲.
- فرخ‌یار، حسین، ۱۳۷۴، نگاهی به بناهای تاریخی کاشان، تهران: انتشارات نصر.
- کیانیان، محمدرسول، و سونیا امجدیان، ۱۳۹۱، «بازشناسی هویت در محله‌های سنتی شهر ایرانی با بهره‌گیری از نقش جداره شهری»، همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی، ۹-۱.
- کوثری، مسعود و دیگران، ۱۳۸۶، توسعه فرهنگ تهران (برنامه‌ریزی محلی)، تهران: مرکز مطالعات فرهنگی شهر تهران.
- لطیفی، غلامرضا، و ندا صفری چابک، ۱۳۹۳، «بازآفرینی مفهوم محله در شهرهای ایرانی اسلامی بر پایه اصول نوشهر گرایی»، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری (۳): ۳-۱۲.
- نراقی، حسن، ۱۳۹۲، آثار تاریخ شهرستان‌های کاشان و نطنز، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- نیازی، محسن، ۱۳۸۶، «آب‌انبارهای کاشان»، مجله فرهنگ مردم ایران (۱۰): ۱۹۱-۲۱۳.
- نیک‌منش، مصطفی، ۱۳۹۳، نگین کویر، کاشان: انتشارات مرسل.
- زن، دیولافوا، ۱۳۹۰، سفرنامه مادام دیولافوا، ترجمه همایون فره‌وشی، تهران: دنیای کتاب.
- عاطفی، افشین، ۱۳۸۸، «یادداشت‌های حجت‌الاسلام شیخ علی ادیب کاشانی»، نامه کاشان، (۲): ۱۰۴.
- KASHAN v. ARCHITECTURE (2) (2012) HISTORICAL MONUMENT, *Encyclopaedia Iranica*, Mohammad- Reza Haeri and Elr. "KASHAN v. ARCHITECTURE (2) HISTORICAL MONUMENT", *Encyclopaedia Iranica*, XVI/1, p. 12-21.
- www.kashanshenas.ir